

चला, शिकूया.

- जीएसटी ओळख
- जीएसटी गणन व इनपुट टॅक्स क्रेडीट
- कर बीजक (टॅक्स इन्व्हॉइस)
- शेअर्स, म्युच्युअल फंड व SIP

चला, चर्चा करूया.

शिक्षिका : विद्यार्थी मित्रांनो, आपल्या देशात व्यापारासाठी कोणती करप्रणाली चालू आहे ?

आयुष : आपल्या देशात 'जीएसटी' म्हणजे वस्तू व सेवा कर ही करप्रणाली चालू आहे.

शिक्षिका : छान! त्याबद्दल तुम्हांला काय काय माहीत आहे ?

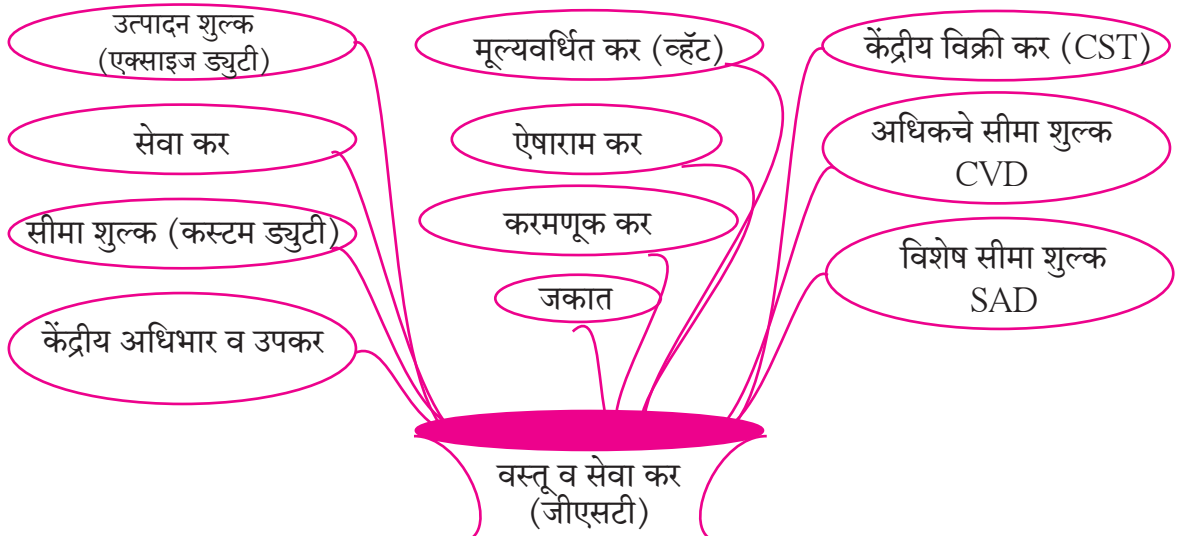
अयान : GST म्हणजे Goods and Service Tax.

आयशा : संपूर्ण देशात एकच करप्रणाली अमलात आली आहे.

शिक्षिका : बरोबर. पूर्वी विविध राज्यांत वेगवेगळे कर वेगवेगळ्या वेळी द्यावे लागत होते. पूर्वीच्या करांपैकी कोणते कर वस्तू व सेवा करामध्ये अंतर्भूत करण्यात आले आहेत, ते खालील चित्र पाहून सांगा.

शफीक : उत्पादन शुल्क, सीमा शुल्क, व्हॅट, करमणूक कर, केंद्रीय विक्री कर, सेवा कर, जकात इत्यादी.

शिक्षिका : हे सर्व कर रद्द करून आता फक्त वस्तू व सेवा हा एकच कर वस्तू व सेवांच्या खरेदी-विक्रीवर आकारला जातो. म्हणून म्हणतात 'एक देश, एक कर, एक बाजार'. ही करप्रणाली 1 जुलै 2017 पासून अमलात आली.

जाणून घेऊया.

करबीजक (Tax Invoice)

वस्तू खरेदीचा टॅक्स इन्वॉईस (नमुना)										
SUPPLIER : A to Z SWEET MART						GSTIN :27ABCDE1234H1Z5				
143, Shivaji Rasta, Mumbai : 400001 Maharashtra										
Mob. No. 92636 92111 email : atoz@gmail.com										
Invoice No. GST/110						Invoice Date: 31-Jul-2017				
S. No.	HSN code	Name of Product	Rate	Quantity	Taxable Amount	CGST		SGST		Total Rs.
						Rate	Tax	Rate	Tax	
1	210690	पेढे	रु.400 प्र. कि.	500 ग्रॅम	200.00	2.5%	5.00	2.5%	5.00	210.00
2	210691	चॉकलेट	रु. 80	1 बार	80.00	14%	11.20	14%	11.20	102.40
3	2105	आइस्क्रीम	रु.200	1 पॅक (500 ग्रॅम)	200.00	9%	18.00	9%	18.00	236.00
4	1905	ब्रेड	रु. 35	1 पॅक	35.00	0%	0.00	0%	0.00	35.00
5	210690	लोणी	रु.500 प्र. कि.	250 ग्रॅम	125.00	6%	7.50	6%	7.50	140.00
एकूण रुपये							41.70		41.70	723.40

वेद : आम्हांला या बिलात काही नवे शब्द दिसतात. त्यांचे अर्थ सांगा.

शिक्षिका : CGST आणि SGST हे GST चे दोन भाग आहेत. CGST म्हणजे (Central Goods and Services Tax) म्हणजे केंद्रीय वस्तू व सेवा कर, हा केंद्र सरकारकडे जमा होतो. SGST म्हणजे (State Goods & Services Tax) राज्य वस्तू व सेवा कर. हा राज्य सरकारकडे जमा होतो.

रिया : वरच्या उजव्या कोपऱ्यात अंक व अक्षरांची खूप मोठी रांग दिसते ते काय आहे?

शिक्षिका : हा जीएसटीन म्हणजे व्यापाऱ्याचा ओळख क्रमांक आहे. (GSTIN - GST Identification Number). ज्या व्यापाऱ्यांची मागील आर्थिक वर्षातील उलाढाल 20 लाख रुपयांपेक्षा जास्त असते, त्यांना हा क्रमांक घेणे बंधनकारक असते. PAN मध्ये जशी 10 अंकाक्षरे असतात, तशी प्रत्येक व्यापाऱ्याला दिलेल्या GSTIN मध्ये 15 अंकाक्षरे असतात. या 15 अंकांमध्येच त्या व्यापाऱ्याचा 10 अंकाक्षरांचा PAN समाविष्ट असतो.

उदाहरणार्थ, 27 A B C D E 1 2 3 4 H 1 Z 5 (शेवटी अंक किंवा अक्षर यांपैकी एक असते.)

10 अंकाक्षरी PAN
एका नोंदणीसाठी 1 अंक
सर्वांसाठी समान (बाय डीफॉल्ट)
राज्याचा 2 अंकी संकेतांक
चेक सम डिजिट

‘27’ हा महाराष्ट्राचा राज्य संकेतांक (State Code) आहे. 27 या संकेतांकावरून या व्यापाऱ्याची नोंदणी महाराष्ट्रात झाली आहे, हे समजते.

(चेक सम डिजिट म्हणजे GST च्या वेबसाइटवर GSTIN टाकला, की हा नंबर वैध आहे की नाही, हे समजते.)

जेनी : बीजकात HSN कोड हा शब्द देखील आहे.

शिक्षिका: HSN कोड म्हणजे त्या वस्तूचा वर्गीकरणातील विशिष्ट क्रमांक असतो. कर बीजकामध्ये त्याचा अंतर्भाव करायला हवा असतो. HSN म्हणजे Harmonized System of Nomenclature.

जोसेफ : कर बीजकात दुकानाचे नाव, पत्ता, तारीख, बीजक क्रमांक, मोबाइल नंबर व ई-मेल आयडीसुद्धा आहे.

शिक्षिका : आता या बीजकात वस्तू व सेवाकराची आकारणी कशी केली आहे ते पाहू. त्यासाठी पुढील वाक्यांतील रिकाम्या चौकटी भरा. बीजकात पेढ्यांचा भाव 400 रु. प्रतिकिलो आहे. अर्धा किलोग्रॅम पेढे घेतले आहेत. म्हणून त्याची किंमत 200 रु. आहे.

◆ पेढ्यावर केंद्राचा कर 2.5% दराने रुपये, तसेच राज्याच्या कर दराने 5 रुपये.

◆ यावरून, पेढ्यांवरील वस्तू-सेवा कराचा दर $2.5\% + 2.5\% = 5\%$ व एकूण कर 10 रुपये.

◆ याप्रमाणे चॉकलेटवर वस्तू-सेवा कराचा एकूण दर % म्हणून त्यावरील एकूण कर रुपये.

◆ आइस्क्रीमवर वस्तू सेवा कराचा एकूण दर % आहे. म्हणून आइस्क्रीमची किंमत रुपये.

◆ लोण्यावर केंद्राचा दर % व राज्याचा दर % मिळून वस्तू-सेवा कराचा दर % आहे.

आदित्य : ब्रेडवर कराचा दर 0% आहे. तसेच प्रत्येक वस्तूवर केंद्र व राज्याचा कर दर समान आहे.

निनाद : वस्तूप्रमाणे करांचे दर वेगवेगळे आहेत, जसे 0%, 5%, 12%, 18% व 28%.

शिक्षिका : प्रत्येक वस्तूवरील कराचा दर शासन निश्चित करते. आता एका सेवा बीजकाचाही नमुना पाहू.

दिलेल्या माहितीवरून रिकाम्या जागा भरून सेवाबीजक पूर्ण करा.

सेवा पुरवल्याचा टॅक्स इन्व्हॉइस (नमुना)								
आहार सोनेरी, खेड शिवापूर, पुणे					Invoice No. 58			
Mob. No. 7588580000 email – ahar.khed@yahoo.com								
GSTIN : 27 AAAAA5555B1ZA					Invoice Date : 25–Dec–2017			
S A Code (SAC)	Food items	Qty	Rate (in Rs.)	Taxable amount	CGST		SGST	
9963	Coffee	1	20	20.00	2.5%	0.50 रु.	2.5%	...
9963	Masala Tea	1	10	10.00		...	2.5%	...
9963	Masala Dosa	2	60	...	2.5%	...	...	...
Total				...		...		...
Grand Total = ----- रुपये								

शिक्षिका : वस्तू व सेवा या दोन्ही बिलांचे नीट निरीक्षण करून दोन्ही बिलांच्या कोडमधील फरक शोधा बरं.

पॅट्रीक : वस्तुबिलावर HSN कोड दिला आहे, तर उपाहारगृहाच्या बिलावर SAC कोड दिसतो आहे.

शिक्षिका : SAC म्हणजे सेवांच्या वर्गीकरणातील विशिष्ट क्रमांक असतो. त्यास SAC - Service Accounting Code म्हणतात.

खालील सारणीत काही वस्तू, सेवा आणि त्यांवरील करांचे दर नमुन्यादाखल दिले आहेत.

अ.क्र.	प्रकार	कराचा दर	वस्तू व सेवा प्रकार
I	शून्याधारित (Nil rated)	0%	वस्तू - अन्नधान्यासह जीवनावश्यक वस्तू, भाजीपाला, फळे, दूध, मीठ मातीची भांडी इत्यादी. सेवा - धर्मादाय संस्थांचे उपक्रम, पाण्याची वाहतूक, रस्ते व पुलांचा वापर, शिक्षण व आरोग्य सेवा, सार्वजनिक वाचनालय, शेतीसंबंधी सेवा इत्यादी.
II	निम्न दर	5%	वस्तू - सामान्य वापरातील वस्तू - जसे- LPG सिलिंडर, चहा, तेल, मध, फ्रोजन भाज्या, लवंग, मिरी, मसाले, मिठाई इत्यादी. सेवा - रेल्वे वाहतूक, बस वाहतूक, टॅक्सी सेवा, विमान वाहतूक (इकॉनॉमी क्लास), हॉटेल्समध्ये खाद्यपदार्थ व पेय पुरवणे, इत्यादी.
III	प्रमाण दर (स्तर I)	12%	वस्तू - ग्राहकोपयोगी वस्तू - लोणी, तूप, सुकामेवा, भाज्या व फळांपासून तयार केलेले लोणची, मुरांबा, जॅम, जेली, चटण्या, मोबाइल इत्यादी. सेवा - छपाईसाठी कामे, गेस्ट हाउस, बांधकाम व्यवसायाशी निगडित सेवा इत्यादी.
IV	प्रमाण दर (स्तर II)	18% (मोठ्या प्रमाणात वस्तू व सेवांचा समावेश)	वस्तू - मार्बल, ग्रॅनाईट, परफ्युम्स, धातूच्या वस्तू, संगणक, प्रिंटर, मॉनीटर, CCTV इत्यादी. सेवा - कुरिअर सर्व्हिसेस, आऊटडोअर केटरिंग, सर्कस, नाटक, प्रदर्शन, सिनेमा, चलन विनिमय सेवा, शेअर खरेदी-विक्रीवरील दलालीची सेवा इत्यादी.
V	उच्चतम दर	28%	वस्तू - ऐषारामाच्या वस्तू, मोटर सायकल पार्ट्स, लकडरी कार, पान मसाला, व्हॅक्युम क्लीनर, डिश वॉशर AC युनिट, वॉशिंग मशीन, तंबाखू उत्पादने, शीतपेये इत्यादी. सेवा - पंचतारांकित हॉटेल निवास व्यवस्था, ॲम्युझमेंट पार्क, वॉटर पार्क, थीम पार्क, कॅसीनो, रेसकोर्स, IPL सारखे खेळ, विमान वाहतूक (बिझनेस क्लास) इत्यादी.

संदर्भ : www.cbec.gov.in (Central Board of Excise & Customs) ची वेबसाइट.

या व्यतिरिक्त 0% ते 5% च्या दरम्यान कोणत्या वस्तूंवर जीएसटी आहे ते शोधा.

टीप : - हे प्रकरण लिहिण्याच्या वेळी शासनाने ठरवलेले जीएसटीचे प्रकार व दर घेतले आहेत. त्यांत बदल होऊ शकतो. वीज, पेट्रोल, डीझेल इत्यादी जीएसटीच्या कक्षेत नाहीत.

कृती I : तुम्हांला लागणाऱ्या किमान दहा वस्तूंची यादी तयार करा व त्यावर जीएसटीचा दर किती आहे ते दिलेली यादी, वृत्तपत्रे, इंटरनेट, जीएसटीवरील पुस्तके किंवा वस्तू खरेदीच्या बिलांवरून शोधून लिहा. मित्रांबरोबर ही माहिती पडताळून पाहा.

वस्तू	जीएसटीचा दर	वस्तू	जीएसटीचा दर
1.स्केचबुक		6. - - - - -	
2.कंपासपेटी		7. - - - - -	
3. - - - - -		8. - - - - -	
4. - - - - -		9. - - - - -	
5. - - - - -		10. - - - - -	

कृती II : कृती I प्रमाणे किमान दहा विविध सेवा(जसे - रेल्वे व एस.टी.बस बुकींग सेवा इत्यादी) मिळवण्यासाठी जीएसटीचे दर शोधा किंवा सेवा पुरवल्याची बिले मिळवा. त्यावरून खालीलप्रमाणे तक्ता पूर्ण करा.

सेवा	जीएसटीचा दर	सेवा	जीएसटीचा दर
1.रेल्वे बुकींग		6. - - - - -	
2.कुरिअर सर्व्हिस		7. - - - - -	
3. - - - - -		8. - - - - -	
4. - - - - -		9. - - - - -	
5. - - - - -		10. - - - - -	

कृती III : खालील तक्ता पाहा व आणखी वस्तू व सेवा कोड शोधून लिहा.

सेवा	SAC	GST चा दर	वस्तू	HSN Code	GST चा दर
रेल्वे वाहतूक सेवा	996511	--	ड्युलक्स पेंट	3208	28%
विमान वाहतूक सेवा (इकॉनॉमी)	996411	--	बॉलबेरींग	84821011	28%
चलन विनिमय सेवा	997157	--	स्पीडोमीटर	8714	28%
ब्रोकर सेवा	997152	--	बटाटे	0701	0%
टॅक्सी सर्व्हिस	996423	--	--	--	--
5-स्टार हॉटेल सेवा	--	--	--	--	--
--	--	--	--	--	--

कृती IV : कोणत्याही 5 वस्तू व 5 सेवांसाठी HSN व SAC तक्ता तयार करा. त्या तक्त्यामध्ये वस्तू व सेवांची चित्रे चिकटवा. त्या वस्तू व सेवांसाठी GST चे दर शोधून लिहा.

टीप : वस्तू व सेवांवरील दर तसेच HSN, SAC कोडवरील कृती इत्यादी माहितीसाठी आहेत. हे पाठ करण्याची गरज नाही.

उपक्रम : तुम्ही विविध प्रकारची बिले मिळवा. जसे वस्तू पुरवठा बिले, सेवा पुरवली असल्याची बिले इत्यादी. त्या बिलांचा जीएसटीच्या संदर्भात वेगवेगळ्या दृष्टिकोनातून अभ्यास करा व वर्गात चर्चा करा.:

सोडवलेली उदाहरणे

उदा. (1) आरती गॅस एजन्सीने ₹545 करपात्र किमतीचा एक LPG सिलिंडर ग्राहकास विकला. जीएसटीचा दर 5% आहे, तर ग्राहकास दिलेल्या करबीजकात केंद्राचा व राज्याचा कर किती रुपये असेल? ग्राहकास एकूण किती रुपये द्यावे लागतील? आरती गॅस एजन्सीला एकूण किती वस्तू सेवा कर भरावा लागेल?

उकल : जीएसटी कराचा दर = 5% $\therefore$ सीजीएसटीचा दर 2.5%, व एसजीएसटीचा दर = 2.5%.

$$\text{सीजीएसटी} = \frac{2.5}{100} \times 545 = 13.625 = 13.63 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{एसजीएसटी} = \text{सीजीएसटी} = 13.63 \text{ रुपये}$$

$$\begin{aligned} \text{ग्राहकास द्यावी लागणारी एकूण रक्कम} &= \text{करपात्र किंमत} + \text{केंद्राचा कर} + \text{राज्याचा कर} \\ &= 545 + 13.63 + 13.63 = 572.26 \text{ रुपये} \end{aligned}$$

आरती गॅस एजन्सीला केंद्राचा कर = 13.63 रुपये व राज्याचा कर = 13.63 रुपये भरावा लागेल. म्हणजे एकूण वस्तू सेवा-कर 27.26 रुपये भरावा लागेल.

उदा. (2) कुरिअर सेवा देणाऱ्या एका एजंटने एक पार्सल नाशिकहून नागपूरला पाठवण्यासाठी ग्राहकाकडून एकूण 590 रुपये घेतले. त्यात 500 रुपये करपात्र किमतीवर केंद्राचा कर 45 रुपये व राज्याचा कर 45 रुपये आहे, तर या व्यवहारात आकारलेला वस्तू सेवा कराचा दर काढा.

उकल : एकूण वस्तू व सेवा कर = केंद्राचा कर + राज्याचा कर = 45 + 45 = 90 रुपये.

$$\therefore \text{वस्तू सेवा कराचा दर} = \frac{90}{500} \times 100 = 18\%$$

कुरिअर सेवा देणाऱ्या एजंटने वस्तू सेवा कराचा दर 18% आकारला.

उदा. (3) श्रीकर यांनी 50,000 रुपये छापील किमतीचा लॅपटॉप विकत घेण्याचे ठरवले. दुकानदाराने या किमतीवर त्यांना 10% सूट दिली. लॅपटॉपवर वस्तू सेवा कराचा दर 18% आहे, तर दुकानदाराने आकारलेला केंद्राचा कर व राज्याचा कर काढा. श्रीकर यांना हा लॅपटॉप किती रुपयांना मिळाला?

उकल : येथे प्रथम सूट काढू. ती दिलेल्या किमतीतून वजा करू व उरलेल्या रकमेवर 18% दराने वस्तू व सेवा कराची आकारणी करू.

$$\text{सूट} = 50,000 \text{ रुपयांवर } 10\% = 5,000 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{लॅपटॉपची करपात्र किंमत} = 50,000 - 5,000 = 45,000 \text{ रुपये.}$$

$$\therefore 18\% \text{ जीएसटी दराने केंद्राचा कर} = 9\%$$

$$45,000 \text{ रुपयांवर } 9\% \text{ केंद्राचा कर} = \frac{9}{100} \times 45000 = 4050 \text{ रुपये.}$$

$$\therefore \text{राज्याचा कर} = 4050 \text{ रुपये.}$$

$$\therefore \text{लॅपटॉपची एकूण किंमत} = 45000 + 4050 + 4050 = 53,100 \text{ रुपये.}$$

उत्तर : श्रीकरला लॅपटॉप 53,100 रुपयांस मिळाला.

टीप : करपात्र किंमत म्हणजे ज्या किमतीवर कर आकारला जातो ती किंमत. बीजक मूल्य म्हणजे करासह दिलेली एकूण किंमत. उदाहरणात नमूद केले नसेल तर विक्रीची किंमत करपात्र आहे असे समजावे. जेवढा केंद्राचा कर असतो तेवढाच राज्याचा कर असतो.

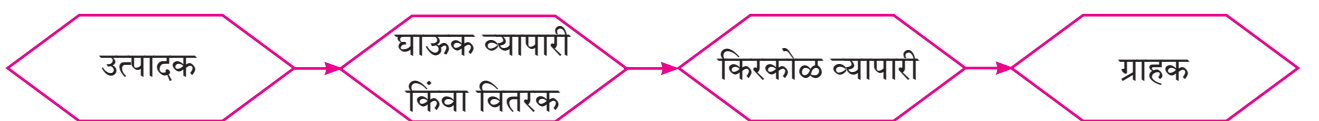
सरावसंच 4.1

1. 'पावन मेडिकल्स' औषधांचा पुरवठा करतात. त्यांच्या दुकानातील काही औषधांवर GST चा दर 12% आहे, तर CGST व SGST चा दर किती असेल?
2. एका वस्तूवरील CGST चा दर 9% असेल तर SGST चा दर किती? तसेच GST चा दर किती?
3. 'मेसर्स रियल पेंट' ने प्रत्येकी ₹ 2800 करपात्र किमतीचे लस्टर पेंटचे 2 डबे विकले. GST चा दर 28% असल्यास कर बीजकात CGST व SGST किती रुपये आकारला असेल?
4. एका रिस्टवॉच बेल्टची करपात्र किंमत 586 रुपये आहे. GST चा दर 18% आहे. तर, ग्राहकाला तो बेल्ट किती रुपयांस मिळेल?
5. खेळण्यातील एका रिमोट कंट्रोल कारची जीएसटी करासह एकूण किंमत 1770 रुपये आहे. जीएसटीचा दर 18% आहे, तर त्या कारची करपात्र किंमत, त्यावरील CGST व SGST चे गणन करा.
6. 'टीपटॉप इलेक्ट्रॉनिक्स'ने एका कंपनीला दीड टनाचा व करासह 51,200 रुपये किमतीचा एअरकंडिशनर पुरवला. एअरकंडिशनर वरील CGST चा दर 14% आकारला. तर कर बीजकात खालील बाबी किती दर्शवल्या असतील ते काढा.
 - (1) SGST चा दर
 - (2) एसीवरील GST चा दर
 - (3) एसीची करपात्र किंमत
 - (4) GST ची एकूण रक्कम
 - (5) CGST ची रक्कम
 - (6) SGST ची रक्कम
7. प्रसादने 'महाराष्ट्र इलेक्ट्रॉनिक्स गुड्स'मधून 40,000 रुपये छापील किमतीचे वॉशिंग मशीन विकत घेतले. त्यावर दुकानदाराने 5% सूट दिली. जीएसटीचा दर 28% आहे. तर प्रसादला ते वॉशिंग मशीन किती रुपयांस मिळाले? कर बीजकात सीजीएसटी व एसजीएसटी किती रुपये असेल ते काढा.

जाणून घेऊया.

व्यवसाय साखळीतील जी. एस. टी. (G.S.T. in trading chain)

व्यवसाय साखळी (Trading Chain)

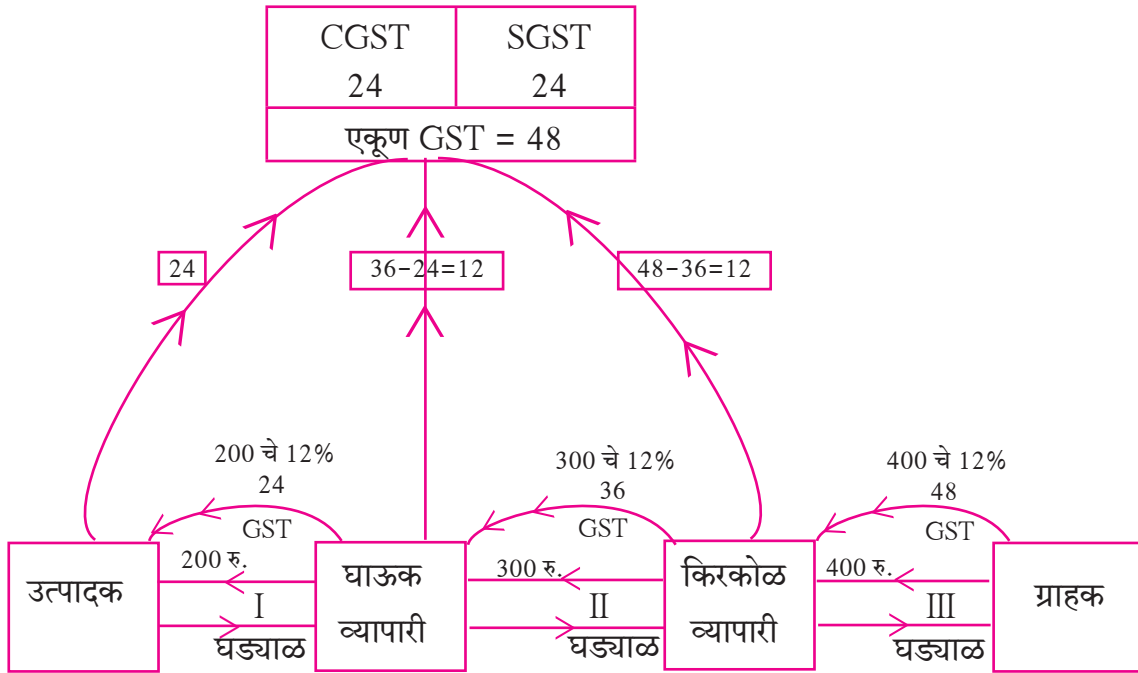
व्यवसाय साखळीत जीएसटी कशाप्रकारे आकारतात व शासनाकडे जमा करतात ते एका उदाहरणाने पाहूया.

उदाहरण. : समजा, एका उत्पादकाने घाऊक व्यापाऱ्यास एक घड्याळ नफ्यासह 200 रुपयांना विकले.

घाऊक व्यापाऱ्याने किरकोळ व्यापाऱ्यास 300 रुपयांना व किरकोळ व्यापाऱ्याने ग्राहकास ते घड्याळ 400 रुपयांना विकले. GST चा दर 12% आहे. तर उत्पादक, घाऊक व किरकोळ व्यापारी खालीलप्रमाणे कराची वजावट घेऊन उरलेला टॅक्स कसा भरतात ते खालील ओघतक्त्यावरून अभ्यासा.

स्पष्टीकरण :

उत्पादकाकडून घड्याळ ग्राहकाकडे पोहोचेपर्यंत तीन व्यवहार होतात. प्रत्येक व्यवहारात झालेली कर आकारणी, जमा झालेला कर राज्यशासनाला आणि केंद्रशासनाला कसा पोहोचतो, हे खालील ओघतक्त्यात दाखवले आहे. त्याची संपूर्ण सारणी पुढे दाखवली आहे.

वरील व्यवहारात तीन वेगवेगळे आर्थिक व्यवहार एकाच राज्यात झाले आहेत. त्यांच्या प्रत्येकाच्या कर बीजकांतील GST ची आकारणी समजण्यासाठी थोडक्यात खाली दिली आहे.

कर बीजक I मधील GST आकारणी	
घड्याळाची किंमत = ₹ 200	
CGST 6% = ₹ 12	
SGST 6% = ₹ 12	
एकूण किंमत = ₹ 224	

उत्पादकाचे कर बीजक
(B2B)

कर बीजक II मधील GST आकारणी	
घड्याळाची किंमत = ₹ 300	
CGST 6% = ₹ 18	
SGST 6% = ₹ 18	
एकूण किंमत = ₹ 336	

घाऊक व्यापाऱ्याचे कर बीजक
(B2B)

कर बीजक III मधील GST आकारणी	
घड्याळाची किंमत = ₹ 400	
CGST 6% = ₹ 24	
SGST 6% = ₹ 24	
एकूण किंमत = ₹ 448	

किरकोळ व्यापाऱ्याचे कर बीजक
(B2C)

हे लक्षात ठेवूया.

दोन GSTIN धारक व्यापाऱ्यांमधील झालेल्या व्यवहारास Business to Business थोडक्यात **B2B** म्हणतात. वस्तूचे उत्पादन झाल्यापासून ती ग्राहकापर्यंत पोहोचते, त्या साखळीतील अंतिम कडीतील व्यवहारास Business to Consumer थोडक्यात **B2C** म्हणतात.

या व्यवसाय साखळीतील प्रत्येक व्यापाऱ्याने भरलेल्या GST चे विवरण खालीलप्रमाणे आहे.

	CGST	SGST	एकूण GST
• उत्पादकाने	₹ 12 +	₹ 12 =	₹ 24 भरला.
• घाऊक व्यापाऱ्याने	₹ 6 +	₹ 6 =	₹ 12 भरला.
• किरकोळ व्यापाऱ्याने	₹ 6 +	₹ 6 =	₹ 12 भरला.
एकूण भरणा	₹ 24 +	₹ 24 =	₹ 48

टीप : हे तुमच्या लक्षात आले का? प्रत्येक व्यापाऱ्याने आपापल्या स्तरावर गोळा केलेल्या करामधून, खरेदीच्या वेळी दिलेला कर वळता करून घेऊन (इनपुट टॅक्स क्रेडिट) देय GST चा भरणा केला. शेवटी ग्राहकास ते घड्याळ 448 रुपयांना मिळाले. त्यांतील 48 रुपये हा निव्वळ कर वर दाखवल्याप्रमाणे अप्रत्यक्षपणे ग्राहकानेच भरला. म्हणून GST हा अप्रत्यक्ष कर (Indirect Tax) आहे. त्यापूर्वी घाऊक व किरकोळ व्यापाऱ्यांनी त्यांच्या खरेदीवर भरलेला कर त्यांना परत मिळतो.

खरेदीच्या वेळी दिलेल्या कराची वजावट (ITC - इनपुट टॅक्स क्रेडिट निविष्ट कराची जमा)

वस्तूचे उत्पादन केल्यापासून ती वापरणाऱ्या ग्राहकाकडे पोहोचेपर्यंत मधल्या प्रत्येक व्यवहारात GST आकारला जातो. वस्तू विकताना व्यापाऱ्याने गोळा केलेला कर म्हणजे आऊटपुट टॅक्स. त्याच व्यापाऱ्याने वस्तूखरेदीच्या वेळी दिलेला कर म्हणजेच इनपुट टॅक्स. हा व्यापारी त्याने गोळा केलेल्या करातून दिलेल्या कराची वजावट घेतो त्याला इनपुट टॅक्स क्रेडिट म्हणतात.

$$\therefore \text{देय GST} = \text{आऊटपुट टॅक्स} - \text{इनपुट टॅक्स क्रेडिट (ITC)}$$

थोडक्यात शासनाकडे कराचा भरणा करताना साखळीतील प्रत्येक व्यापारी त्याने खरेदीच्या वेळी दिलेला कर, विक्रीच्या वेळी गोळा केलेल्या करामधून वजा करून उरलेला कर भरतो.

सोडवलेली उदाहरणे

उदा. (1) श्री रोहित हे किरकोळ व्यापारी आहेत. त्यांनी वस्तूंच्या खरेदीच्या वेळी 6500 रुपये जीएसटी दिला व विक्री करून 8000 रुपये जीएसटी गोळा केला, तर (i) इनपुट टॅक्स व आऊटपुट टॅक्स किती? (ii) श्री. रोहित यांना इनपुट टॅक्स क्रेडिट किती रुपये मिळेल? (iii) त्यांनी देय असलेला जीएसटी काढा. (iv) केंद्राचा व राज्याचा देय कर काढा.

उकल : श्री. रोहित यांचा देय कर म्हणजे शासनाकडे भरायचा कर.

(i) विक्रीच्या वेळी घेतलेला (आऊटपुट टॅक्स) = 8000 रुपये

(ii) खरेदीच्या वेळी दिलेला (इनपुट टॅक्स) = 6500 रुपये

म्हणजेच इनपुट टॅक्स क्रेडिट (ITC) = 6500 रुपये

(iii) देय कर = विक्रीच्या वेळी घेतलेला कर (आऊटपुट टॅक्स) - इनपुट टॅक्स क्रेडिट (ITC)
= 8000 - 6500 = 1500 रुपये

(iv) $\therefore$ केंद्राचा देय कर = $\frac{1500}{2} = 750$ रुपये आणि राज्याचा देय कर = 750 रुपये.

उदा. (2) मेसर्स जय केमिकल्सने 8000 रुपयांचा करपात्र किमतीचा लिक्विड सोप खरेदी केला व ग्राहकाला तो 10000 रुपये या करपात्र किमतीला विकला. GST चा दर 18% आहे, तर मेसर्स जय केमिकल्सचा केंद्राचा देय कर व राज्याचा देय कर काढा.

उकल : खरेदीच्या वेळी दिलेला कर (इनपुट टॅक्स) = 8000 रुपयांच्या खरेदीवर 18% दराने भरलेला कर

$$= \frac{18}{100} \times 8000 \\ = 1440 \text{ रुपये}$$

$\therefore$ ITC = 1440 रुपये

आऊटपुट टॅक्स = विक्रीच्या वेळी ग्राहकाकडून गोळा केलेला कर

$$= \frac{18}{100} \times 10000 \\ = 1800 \text{ रुपये}$$

देय कर = आऊटपुट टॅक्स - ITC

$$= 1800 - 1440 = 360 \text{ रुपये}$$

मे. जय केमिकल्सचा केंद्राचा देय कर = 180 रुपये आणि राज्याचा देय कर = 180 रुपये

उदा. (3) मे. जय केमिकल्सने 8000 रुपयांचा (करासह किंमत) लिक्विड सोप खरेदी केला व ग्राहकाला 10,000 रुपयांना (करासह किंमत) विकला. तर जय केमिकल्सचा देय केंद्राचा देय कर व राज्याचा देय कर काढा. येथे कराचा दर 18% आहे.

उकल : येथे वस्तूंच्या किमती करासहित दिलेल्या आहेत ते ध्यानात घ्या.

वस्तुची करासह किंमत = करपात्र किंमत + कर

लिव्हिड सोपची करपात्र किंमत 100 रुपये असेल तर, करासह किंमत 118 रुपये होते.

$\frac{\text{करासह किंमत}}{\text{करपात्र किंमत}}$ हे गुणोत्तर स्थिर आहे.

118 रुपये एकूण किमतीसाठी जर 100 रुपये करपात्र किंमत तर 8000 रुपये एकूण किमतीसाठी, x रुपये करपात्र किंमत मानू.

$$\therefore \frac{x}{8000} = \frac{100}{118}$$

$$\therefore x = \frac{8000}{118} \times 100 = 6779.66 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{खरेदीच्या वेळी भरलेला GST} = 8000 - 6779.66$$

$$\therefore \text{इनपुट टॅक्स} = 1220.34 \text{ रुपये. } \therefore \text{ITC} = 1220.34 \text{ रुपये.}$$

त्याचप्रमाणे 10,000 रु. एकूण किमतीसाठी, y रुपये करपात्र किंमत मानू.

$$\therefore \frac{y}{10000} = \frac{100}{118}$$

$$\therefore y = \frac{10,00,000}{118} = 8474.58 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{विक्रीच्या वेळी गोळा केलेला कर (आऊटपुट टॅक्स)} = 10000.00 - 8474.58 \\ = 1525.42 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{देय कर} = \text{गोळा केलेला कर} - \text{वजावटीची रक्कम} = 1525.42 - 1220.34 \\ = 305.08 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{केंद्राचा देय कर} = \text{राज्याचा देय कर} = 305.08 \div 2 = 152.54 \text{ रुपये}$$

उत्तर : जय केमिकल्सचा केंद्राचा देय कर व राज्याचा देय कर प्रत्येकी 152.54 रुपये आहे.

टीप : उदा. 2 व 3 काळजीपूर्वक अभ्यासा. व्यवहारात तुम्हांला या दोन्ही प्रकारची कर बीजके पाहायला मिळतात, म्हणून दुकानदाराने वस्तुची छापील किंमत करासह दिली आहे का छापील किमतीवर कर आकारणार आहे, हे समजून घ्या व त्यानंतर खरेदी करा.

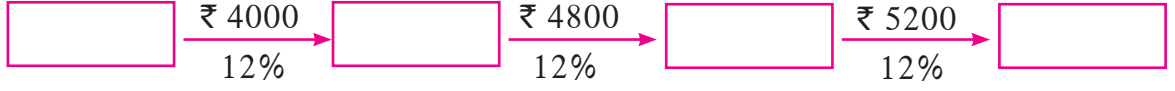
ICT Tools or Links

ठरावीक तारखेपर्यंत कराचा भरणा करून त्यानंतर दिलेल्या तारखेच्या आत करविवरण पत्र (GST Returns) दाखल करणे आवश्यक असते. या सर्व गोष्टी आता 'ऑनलाइन' करता येतात.

www.gst.gov.in या वेबसाइटवर सर्व विवरणपत्रके तुम्हांला पाहता येतील. (जीएसटी विवरणपत्रे तयार करण्यासाठी ऑफलाइन युटीलिटीसुद्धा वापरता येते.)

उदा. (4) एका सायकल उत्पादकाने, घाऊक व्यापाऱ्याला 4000 रुपये करपात्र किमतीने सायकल विकली. घाऊक व्यापाऱ्याने ती सायकल 4800 रुपये करपात्र किमतीने दुकानदाराला विकली व दुकानदाराने ती सायकल 5200 रुपये करपात्र किमतीने ग्राहकास विकली. GST चा दर 12% होता, तर विक्रीच्या प्रत्येक टप्प्यावर देय असणारा CGST व SGST काढण्यासाठी खालील कृती पूर्ण करा.

उकल : व्यवसाय साखळी

उत्पादकाने विक्रीच्या वेळी गोळा केलेला कर = 4000 चे 12% = $\dots \times \frac{\dots}{\dots} =$

उत्पादकाचा देय कर = 480 रुपये.

घाऊक व्यापाऱ्याने विक्रीच्या वेळी गोळा केलेला कर = 4800 चे 12% = 576 रुपये

∴ घाऊक व्यापाऱ्याचा देय कर = घाऊक व्यापाऱ्याने गोळा केलेला कर - त्याने घेतलेली वजावट

= 576 - 480

= 96 रुपये

दुकानदाराने विक्रीच्या वेळी गोळा केलेला कर = 5200 चे 12% =

∴ दुकानदाराचा देय GST = दुकानदाराने गोळा केलेला कर - दुकानदाराने घेतलेली वजावट

= -

=

व्यवसाय साखळीत GST चा भरणा केल्याचे विवरण :

व्यक्ती	देय GST	देय CGST	देय SGST
उत्पादक	₹ 480	₹ 240	₹
घाऊक व्यापारी	₹ 96	₹ 	₹
दुकानदार	₹ 	₹ 	₹
एकूण	₹ 	₹ 	₹

विचार करूया.

- समजा, एका व्यापाऱ्याचा जुलै महिन्यातील गोळा केलेला कर व वजावटीची रक्कम समान आहे, तर देय कर किती येईल?
- समजा, एका व्यापाऱ्याने गोळा केलेला जुलै महिन्यातील कर, त्याच्या वजावटीच्या रकमेपेक्षा कमी आहे. अशा वेळेस करगणना कशी होते?

सरावसंच 4.2

1. चेतना स्टोअर्सने 01 जुलै 2017 ते 31 जुलै 2017 या कालावधीत केलेल्या खरेदीवर 1,00,500 रुपये जीएसटी दिला व विक्रीवर 1,22,500 रुपये जीएसटी गोळा केला. तर सदर कालावधीत चेतना स्टोअर्सला भरावा लागणारा देय जीएसटी काढा.
2. नझमा या जीएसटी कायदा अंतर्गत नोंदणीकृत दुकानाच्या मालकीण आहेत. त्यांनी खरेदीवर एकूण जीएसटी 12,500 रुपये दिला होता व विक्रीवर एकूण जीएसटी 14,750 रुपये गोळा केला आहे, तर त्यांना किती रुपये इनपुट टॅक्स क्रेडिट मिळेल व त्यांचा देय जीएसटी काढा.
3. अमीर एन्टरप्राइझने चॉकलेट सॉसच्या बाटल्या खरेदी करताना 3800 रुपये जीएसटी भरला आणि त्या अकबरी ब्रदर्सला विकताना 4100 रुपये जीएसटी गोळा केला. मयंक फूड कॉर्नरने अकबरी ब्रदर्सकडून त्या बाटल्या 4500 रुपये जीएसटी देऊन विकत घेतल्या, तर प्रत्येक व्यवहारात देय जीएसटी काढा. त्यावरून प्रत्येकाला भरावा लागणारा केंद्राचा देय कर (CGST) व राज्याचा देय कर (SGST) काढा.
4. चंदीगढ हे संघराज्य आहे. येथील मलिक गॅस एजन्सीने काही गॅस टाक्या 24,500 रुपयांना खरेदी केल्या व तेथील ग्राहकांना 26,500 रुपयांना विकल्या. या व्यवहारात 5% दराने देय असलेला एकूण जीएसटी काढा व त्यावरून केंद्राचा देय कर (CGST) व संघराज्याचा देय कर (UTGST) काढा. (संघराज्यात SGST ऐवजी UTGST असतो.)
5. मे. ब्यूटी प्रॉडक्ट्सने 6000 रुपयांवर 18% दराने जीएसटी देऊन सौंदर्य प्रसाधनांची खरेदी केली आणि एकाच ग्राहकास ती सर्व 10,000 रुपयांना विकली. तर या व्यवहारासाठीचे मे. ब्यूटी प्रॉडक्ट्सने तयार केलेल्या करबीजकात केंद्राची व राज्याची (CGST व SGST) देय असणारी वस्तू व सेवा कराची रक्कम किती दाखवली असेल ते काढा.
6. खाली दिलेल्या माहितीवरून दुकानदार ते ग्राहक (B2C) यासाठीचे करबीजक (Tax Invoice) तयार करा.

नाव, पत्ता, तारीख इत्यादी तुमच्या पसंतीनुसार घ्या.

पुरवठादार : मे. - - - - - पत्ता - - - - - राज्य - - - - - तारीख

इन्व्हॉइस क्रमांक - - - - - GSTIN - - - - -

वस्तूचा तपशील : मोबाइल बॅटरीचा दर - ₹ 200 1 नग GST चा दर 12% HSN 8507,

हेडफोनचा दर - ₹ 750 1 नग GST चा दर 18% HSN 8518,

7. खाली दिलेल्या माहितीवरून एका व्यापाऱ्याचे दुसऱ्या व्यापाऱ्यासाठीचे (B2B) टॅक्स इन्व्हॉइस तयार करा.
नाव, पत्ता, तारीख इत्यादी तुमच्या पसंतीनुसार घ्या.

पुरवठादार – नाव, पत्ता, राज्य, GSTIN, बिल क्रमांक व तारीख.

प्राप्तकर्ता – नाव, पत्ता, राज्य, GSTIN.

वस्तूंचा तपशील : (1) पेन्सिल बॉक्स 100, HSN 3924, दर 20 रु., GST 12%,

(2) जिग सॉ पझल्स 50, HSN 9503, दर 100 रु., GST 12%

अधिक माहितीसाठी

आपसमेळ योजना (Composition Scheme)

ज्या व्यक्तीच्या व्यवसायाची उलाढाल मागील आर्थिक वर्षामध्ये 1.5 कोटी रुपयांपेक्षा कमी आहे त्यांच्यासाठी आपसमेळ योजना (Composition Scheme) आहे. या योजनेअंतर्गत करदाते शासनाने निश्चित केलेल्या दराने करभरणा करतात.

आपसमेळ योजनेतील कराचे दर (GST rates for composition Scheme)

अनु. क्र.	पुरवठादार	जीएसटीचा दर	(CGST + SGST)
1.	उपाहारगृहे	5%	2.5% + 2.5%
2.	उत्पादक व विक्रेते	1%	0.5% + 0.5%

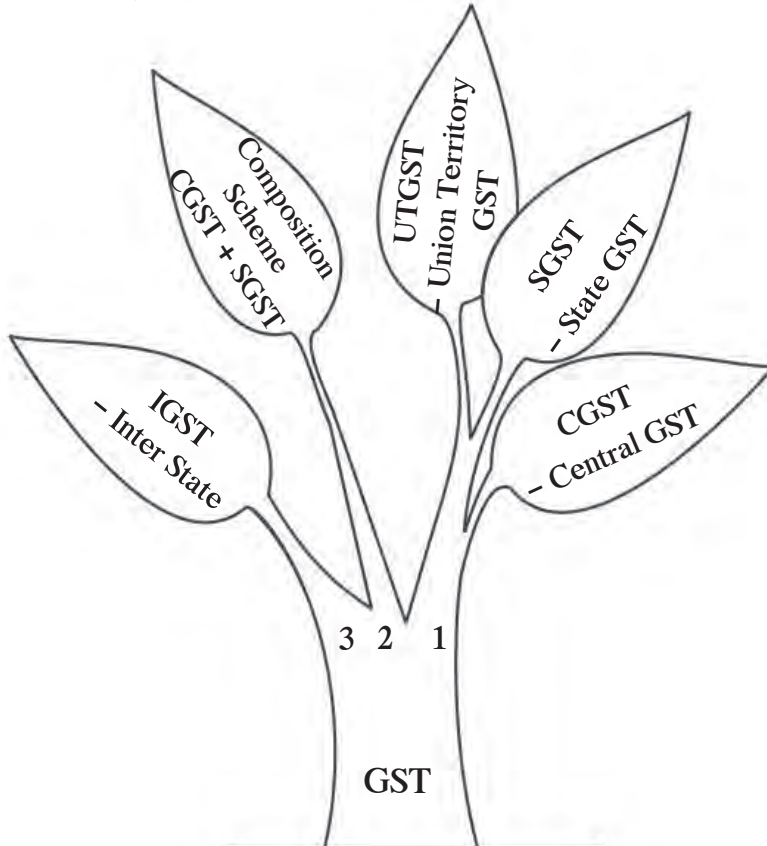
आपसमेळ योजनेतील व्यापाऱ्यांसाठी नियम :

- आपसमेळ योजनेतील व्यापाऱ्यास ग्राहकाकडून कोणताही कर गोळा करता येणार नाही म्हणून या योजनेतील व्यापारी करबीजक देऊ शकणार नाही. त्यांनी पुरवठ्याचे बिल (Bill of supply) द्यायचे आहे.
- व्यापाऱ्याने दर 3 महिन्यांनी वर दिलेल्या सारणीनुसार शासनाकडे विक्रीवरील कराचा भरणा करायचा असतो.
- या योजनेतील व्यापारी दुसऱ्या राज्यात विक्री करू शकणार नाही; परंतु तो दुसऱ्या राज्यातून खरेदी करू शकेल.
- या योजनेतील व्यापाऱ्यांना खरेदीवरील (निविष्ट) कराची वजावट म्हणजेच (ITC) लाभ मिळणार नाही.
- या योजनेतील व्यापाऱ्यांना आपल्या दुकानाच्या पाटीवर 'आपसमेळ योजनेतील व्यापारी' (Composition taxable person) असे लिहायचे आहे.
- या योजनेतील व्यापाऱ्याने पुरवठा बिलावर (Bill of supply) ठळक अक्षरात 'आपसमेळ योजनेतील व्यापारी विक्रीवर कर आकारण्यास अपात्र' (Composition taxable person not eligible to collect tax on supplies) असे छापयचे आहे.

GST ची ठळक वैशिष्ट्ये (Features of GST)

- विविध अप्रत्यक्ष कर संपुष्टात.
- वस्तू व सेवांबद्दलचे वाद संपुष्टात.
- व्यापाऱ्यांसाठी राज्यनिहाय नोंदणी.
- GSTIN असणाऱ्या व्यापाऱ्यांना व्यवहाराच्या व्यवस्थित नोंदी ठेवून वेळेवर GST चा भरणा करावा लागतो.
- व्यवहारात पारदर्शकता.
- साधी व समजण्यास सोपी करप्रणाली.
- करांवर कर भरावे लागत नाहीत. त्यामुळे वस्तू व सेवांच्या किमती आवाक्यात.
- वस्तू व सेवांची आंतरराष्ट्रीय बाजारपेठेशी तुलना म्हणून गुणवत्तेत वाढ.
- 'मेक इन इंडिया'ला गती.
- ही करप्रणाली तंत्रज्ञान आधारित केल्यामुळे त्वरित निर्णय घेण्यास मदत.
- वस्तू व सेवा कर हा दुहेरी मॉडेल (Dual model) आहे. म्हणजे केंद्र व राज्यासाठी एकाच वेळी समान कर आकारला जातो.

वस्तू व सेवा कराच्या अंतर्गत येणारे कर

1. CGST-SGST (UTGST):

एका राज्यात खरेदी-विक्रीचे व्यवहार करणाऱ्या व्यापाऱ्यांसाठी.

2. आपसमेळ योजना (composition Scheme) :

ज्यांची उलाढाल 20 लाखांपासून 1.5 कोटी रुपयांपर्यंत आहे अशा व्यापाऱ्यांना या योजनेचा लाभ घेता येतो. त्यांना SGST व CGST वेगळ्या दराने द्यावा लागतो.

3. IGST :

आंतरराज्यीय (Inter State) व्यवहार करणाऱ्या व्यापाऱ्यांसाठी.

अधिक माहितीसाठी

एकात्मिक वस्तू व सेवा कर – IGST (Integrated GST)

ज्या वेळी विक्रीचा व्यवहार दोन राज्यांमध्ये होतो (Inter state) त्या वेळी जो जीएसटी आकारला जातो त्यास एकत्रित वस्तू व सेवा कर (IGST) म्हणतात व तो पूर्णपणे केंद्र सरकारकडे भरला जातो.

एका राज्यातील व्यापाऱ्याने दुसऱ्या राज्यातील व्यापाऱ्याकडून वस्तू खरेदी केल्या व आपल्या राज्यात विकल्या, तर त्याने IGST म्हणून भरलेल्या कराची वजावट (ITC) कशी घेता येते हे पाहू.

उदाहरणार्थ : व्यापारी M (महाराष्ट्रातील) यांनी 20,000 रुपयांचे स्कूटरचे सुटे भाग व्यापारी P (पंजाबमधील) यांच्याकडून विकत घेतले. त्या वेळी 28% दराने 5600 रुपये एकात्मिक वस्तू व सेवा कर (IGST) व्यापारी P यांना दिला.

M ने हे सर्व सुटे भाग येथील स्थानिक ग्राहकांस 25,000 रुपयांस विकले. त्या वेळी 28% दराने 7000 रुपये जीएसटी गोळा केला.

GST 7000 रुपये = CGST 3500 रुपये + SGST 3500 रुपये ग्राहकाकडून गोळा केले.

आता शासनाकडे कराचा भरणा करताना 5600 रुपयांची वजावट ITC कशी घेतात ते पाहा.

टीप : IGST चे क्रेडिट घेताना प्रथम ते IGST साठी, त्यानंतर CGST साठी व उरलेले क्रेडिट SGST साठी घेतात. येथे M यांच्या विक्रीच्या व्यवहारात IGST नाही म्हणून आधी CGST साठी क्रेडिट घ्यायचे व उरलेले SGST साठी क्रेडिट घ्यायचे.

∴ देय CGST = 3500 – 3500 = 0 रुपये

म्हणजे 5600 रुपयांपैकी 3500 रुपये क्रेडिट घेऊन झाले. उरलेले 5600 – 3500 = 2100 रुपयांचे क्रेडिट SGST साठी घेता येईल.

∴ देय SGST = 3500 – 2100 = 1400 रुपये

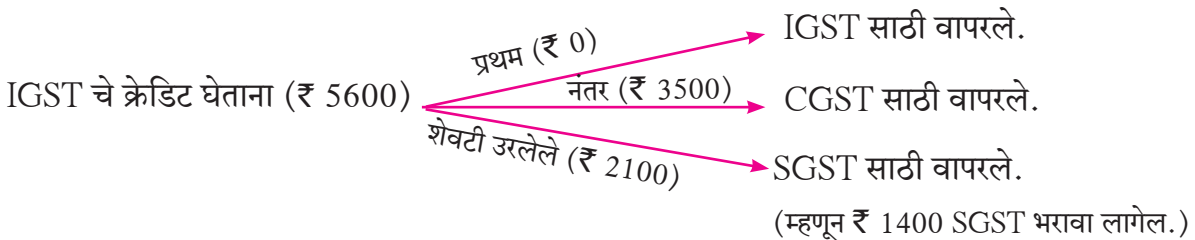
‘M’ यांना 1400 रुपये SGST भरावा लागेल.

लक्षात घ्या, की व्यापारी M यांना खरेदीच्या वेळी दिलेल्या 5600 रुपयांची पूर्ण वजावट (ITC) मिळाली. (म्हणजेच इनपुट टॅक्सचे पूर्ण क्रेडिट मिळाले.)

ITC असा घेतात

खरेदीच्या वेळी दिलेला कर (ITC)

गोळा केलेला कर (Output Liability)

जरा आठवूया.

आपण मागील वर्षी बचत व गुंतवणुकीचे महत्त्व जाणून घेतले आहे. त्यानुसार जे शक्य असेल ते तुम्ही अमलात आणायला सुरुवातही केली असेल. कारण नेहमी निरोगी राहण्यासाठी जशा आरोग्याच्या सवयी अंगी बाणाव्या लागतात, तसेच आर्थिक आरोग्यासाठी बचत व गुंतवणुकीची सवय लावावी लागते. सध्या गुंतवणुकीच्या प्रकारात एवढे वैविध्य आहे की त्याचा अभ्यास व अनुभव दोन्ही असणे महत्त्वाचे ठरते.

चला, चर्चा करूया.

श्वेता एका कंपनीत नोकरी करते. या महिन्यापासून तिचा पगार 5% वाढला व पुढील महिन्यात बोनसही मिळणार म्हणून ती पगारातील ही वाढीव रक्कम योग्य ठिकाणी गुंतवण्याचा विचार करते. तिची मैत्रीण नेहा आर्थिक सल्लागाराकडे नोकरी करते म्हणून ती गुंतवणुकीबाबत आपल्या मैत्रीणीला योग्य सल्ला देऊ शकते. नेहा सांगते, ‘आपल्या गुंतवणुकीत विविधता असणे सर्वात महत्त्वाचे असते. जीवन विमा, आरोग्य विमा, स्वतःचे घर असणे, बँकेत एफ.डी. व रिकरिंग खाते असणे या सर्वांचा विचार करावा.’ श्वेता म्हणते, ‘माझा विमा आहे व बँकेत एफ.डी. पण केलेल्या आहेत शिवाय पगारातून प्रॉव्हिडंट फंड कपात चालूच आहे तर अजून कोणकोणते मार्ग आहेत?’ नेहा सांगते, “सध्या शेअर्स, म्युच्युअल फंड (MF), डिबेंचर्स, बॉन्ड इत्यादींमध्ये गुंतवणूक करणाऱ्यांची संख्या वाढली आहे. तसेच एस.आय.पी करण्याकडेही लोकांचा कल वाढला आहे. तुला आता प्रत्येक महिन्यात एक ठरावीक रक्कम जास्त मिळणार आहे, म्हणून नियमित आवर्ती गुंतवणूक योजनेत (SIP – Systematic Investment Plan) तू दरमहा ठरावीक रक्कम ठेवू शकतेस.”

म्युच्युअल फंड	गुं	शेअर्स
डिबेंचर्स	त	विविध प्रकारचे विमे
बॉन्डस्	व	भविष्य निर्वाह निधी
मुदत ठेव	पु	स्थावर मालमत्ता
रिकरिंग खाते	की	दागिने
	चे	
	मा	
	र्ग	

असे संवाद आपण ठिकठिकाणी ऐकतो व त्याबद्दल अचूक माहिती असणे ‘बहुजन हिताय, बहुजन सुखाय’ असते.

या प्रकरणात आपण शेअर्स, म्युच्युअल फंड, SIP यांबद्दल माहिती मिळवणार आहोत.

शेअर्स (Shares)

व्यक्तीचे स्वतःचे दुकान असणे म्हणजे दुकानाची मालकी (प्रोप्रायटरशीप) असणे. दोन-चार व्यक्ती एकत्र येऊन व्यापार करणे म्हणजे भागीदारी (पार्टनरशीप), यासाठी भांडवल कमी लागते, परंतु एखादी कंपनी, उद्योग किंवा कारखाना सुरू करायचा असेल तर मोठ्या भांडवलाची गरज असते. हे भांडवल समाजाकडून उभे करावे लागते.

कारखाना किंवा कंपनी सुरू करण्यासाठी इच्छुक असलेल्या व्यक्ती एकत्र येतात व समाजाकडून भांडवल उभे करून कंपनी स्थापन करतात. भारतीय कंपनी कायदा 1956 नुसार कंपनीची नोंदणी होते. कंपनी स्थापन करणाऱ्या व्यक्तींना कंपनीचे **प्रवर्तक (प्रमोटर्स)** म्हणतात व अशी कंपनी म्हणजेच मर्यादित (पब्लिक लिमिटेड) कंपनी होय.

कंपनी सुरू करण्यासाठी जेवढा पैसा लागणार आहे त्यास **भांडवल** म्हणतात. या भांडवलाचे लहान लहान समान भाग करतात. हे भाग साधारणपणे ₹ 1, ₹ 2, ₹ 5, ₹ 10 किंवा ₹ 100 इत्यादी किमतीचे असतात. या प्रत्येक भागाला **शेअर** म्हणतात. हे शेअर विकून कंपनीसाठी भांडवल उभे केले जाते.

शेअर (Share) : कंपनीच्या भाग भांडवलातील एक भाग म्हणजे एक शेअर. शेअर सर्टिफिकेट (share certificate) वर एका शेअरची किंमत, शेअर्सची संख्या, अनुक्रमांक इत्यादी छापलेले असते.

भागधारक किंवा शेअरधारक – (Share holder) : कंपनीचे शेअर विकत घेणारी व्यक्ती त्या कंपनीची भागधारक म्हणजेच शेअरधारक होते. भागधारक हा त्याच्याकडे असलेल्या शेअर्सच्या प्रमाणात त्या कंपनीचा मालक असतो.

स्टॉक एक्सचेंज (Stock Exchange) : जेथे शेअर्सची खरेदी-विक्री होते. त्यास शेअरबाजार ('स्टॉक एक्सचेंज' किंवा 'स्टॉक मार्केट' किंवा इक्विटी मार्केट, कॅपिटल मार्केट किंवा शेअर मार्केट) म्हणतात. समाजाकडून भांडवल उभे करून सुरू केलेली, म्हणजेच पब्लिक लिमिटेड कंपनी शेअरबाजारात सूचीबद्ध (listed company) असणे आवश्यक असते.

दर्शनी किंमत (Face Value – FV) : कंपनीच्या शेअर सर्टिफिकेटवर छापलेली एका शेअरची किंमत म्हणजे शेअरची दर्शनी किंमत (FV) होय.

बाजारभाव (Market Value – MV) : ज्या किमतीने शेअरबाजारात शेअर्सची खरेदी-विक्री होते त्या किमतीला त्या शेअरचा बाजारभाव (MV) म्हणतात.

कंपनी स्थापन झाल्यावर जर तिची कामगिरी अपेक्षेपेक्षा चांगली झाली तर त्या शेअरची **मागणी** बाजारात वाढत जाते. शेअर्सची संख्या तर ठरावीक असते. म्हणजे **पुरवठा** वाढू शकत नाही, म्हणून त्या कंपनीच्या शेअर्सचे भाव वाढायला लागतात. याउलट जर कंपनीची कामगिरी खालावली तर शेअर्सचे भाव उतरतात. हा चढ-उतार अनुक्रमे ▲, ▼ या चिन्हांनी दाखवतात. या चढ-उताराचा परिणाम म्हणून बाजारपेठेतील निर्देशांक वाढतो किंवा कमी होतो.

शेअर बाजारात शेअर्सचे भाव प्रत्येक क्षणी बदलत असतात.

लाभांश (Dividend) : कंपनीला आर्थिक वर्षात झालेल्या नफ्याचे वाटप शेअर्सच्या संख्येनुसार भागधारकांना केले जाते. भागधारकांना मिळणारा नफ्याचा भाग (लाभाचा अंश) म्हणजेच लाभांश होय.

कंपनीची कामगिरी चांगली होत गेली की पर्यायाने कंपनीची मालमत्ताही वाढत जाते म्हणून शेअर्सवरील लाभांशही चांगला मिळतो.

शेअरधारकाला मिळालेल्या लाभांशावर आयकर भरावा लागत नाही.

हे लक्षात ठेवूया.

शेअरचा बाजारभाव कितीही कमी-जास्त झाला असला तरी वर्षाअखेर घोषित लाभांश हा नेहमी शेअर्सच्या संख्येच्या प्रमाणात (दर्शनी किमतीवर) मिळतो.

अधिक माहितीसाठी :

मुंबईतील **मुंबई शेअर बाजार (बॉम्बे स्टॉक एक्सचेंज BSE)** व **राष्ट्रीय शेअर बाजार (नॅशनल स्टॉक एक्सचेंज NSE)** हे भारतातील दोन मुख्य शेअर बाजार आहेत. मुंबई शेअर बाजार हा आशियातील सर्वात जुना व राष्ट्रीय शेअर बाजार हा भारतातील सर्वात मोठा शेअर बाजार आहे.

शेअर बाजारामधील चढ-उतार समजण्यासाठी SENSEX (सेन्सेक्स) व NIFTY (निफ्टी) असे दोन मुख्य निर्देशांक (Index) आहेत. SENSEX = **SENS**itive + ind**EX** या दोन शब्दांनी तयार झाला आहे. BSE ने 1-1-1986 मध्ये SENSEX द्यायची सुरुवात केली. सर्वात जास्त भाग-भांडवल असलेल्या नामांकित व प्रस्थापित अशा 30 कंपन्यांच्या भावातील चढ-उतारानुसार SENSEX ठरतो.

‘निफ्टी’ हा शब्द त्याच्या नावाप्रमाणे दोन शब्दांनी बनला आहे. NIFTY = NSE + FIFTY. निफ्टी हा NSE मधील सर्वात उत्तम कामगिरी करणाऱ्या 50 कंपन्यांवरून ठरतो.

ICT Tools or Links

SEBI च्या वेबसाइटला भेट द्या, तसेच मुंबई शेअर बाजार, राष्ट्रीय शेअर बाजार व दूरदर्शनवरील चॅनल्स किंवा नेटवरील शेअरबाजाराची माहिती देणारे व्हिडिओ पाहा व शेअरबाजार समजून घ्या. शेअरमधील भावांचा चढ-उतार दूरदर्शनवर सतत दाखवला जातो, तो पाहा. सामान्यपणे वरची पट्टी मुंबई शेअर बाजारातील व खालची पट्टी राष्ट्रीय शेअर बाजारातील शेअर्सचे बाजारभाव दाखवतात. शेअर्सची बुक व्हॅल्यू (Book Value) म्हणजे काय याची माहिती मिळवा.

दर्शनी किंमत व बाजारभाव तुलना (Comparison of FV and MV) :

- (1) जर बाजारभाव > दर्शनी किंमत असेल, तर तो शेअर अधिमूल्यावर (share is at premium) आहे असे म्हणतात.
- (2) जर बाजारभाव = दर्शनी किंमत असेल, तर तो शेअर सममूल्यावर आहे (share is at par) असे म्हणतात.
- (3) जर बाजारभाव < दर्शनी किंमत असेल, तर तो शेअर अवमूल्यावर आहे (share is at discount) असे म्हणतात.

उदाहरणार्थ (1) समजा, शेअरची दर्शनी किंमत = 10 रुपये व बाजारभाव = 15 रुपये असेल, तर हा शेअर $15 - 10 = 5$ रुपये अधिमूल्यावर म्हणजेच प्रीमियमवर आहे.

(2) समजा, शेअरची दर्शनी किंमत = 10 रुपये व बाजारभाव = 10 रुपये असेल, तर हा शेअर $10 - 10 = 0$. म्हणजे तो शेअर सममूल्यावर म्हणजेच अॅट पार आहे.

(3) समजा, शेअरची दर्शनी किंमत = 10 रुपये व बाजारभाव = 7 रुपये असेल, तर हा शेअर $10 - 7 = 3$ रुपये अवमूल्यावर आहे म्हणजेच तो डिस्काऊंटवर आहे.

एकूण गुंतवणूक (Sum invested) : शेअर्सच्या खरेदीसाठी लागलेली एकूण रक्कम म्हणजे एकूण गुंतवणूक.

एकूण गुंतवणूक = शेअर्सची संख्या × एका शेअरचा बाजारभाव

उदा. 100 रुपये दर्शनी किंमत असलेला एक शेअर 120 रुपये बाजारभावाने खरेदी केला, तर असे 50 शेअर्स घेण्यासाठी किती रुपये गुंतवणूक करावी लागेल ?

उकल : एकूण गुंतवणूक = शेअर्सची संख्या × एका शेअरचा बाजारभाव

$$= 50 \times 120 = 6000 \text{ रुपये}$$

शेअर्सवरील परताव्याचा दर (Rate of Return) :

आपण शेअर्समध्ये गुंतवलेली रक्कम कालांतराने किती परतावा देते, हे समजणे खूप महत्त्वाचे असते.

खालील उदाहरणावरून हे समजून घ्या.

उदा. (1) श्रीयशने 100 रुपये दर्शनी किंमत असणारा एक शेअर बाजारभाव 120 रुपये होता तेव्हा विकत घेतला.

त्यावर त्याला कंपनीने 15% लाभांश दिला, तर गुंतवणुकीवर मिळालेल्या परताव्याचा दर काढा.

उकल : दर्शनी किंमत = 100 रुपये बाजारभाव = 120 रुपये लाभांश = 15% प्रतिशेअर परताव्याचा दर $X\%$ मानू.

येथे लक्षात घ्या, की 120 रुपये गुंतवले की 15 रुपये मिळतात.

$$\therefore \frac{15}{120} = \frac{x}{100}$$

$$\therefore x = \frac{15 \times 100}{120} = \frac{25}{2} = 12.5\%$$

$$\begin{array}{l} \text{जर, } 120 : 15 \\ \text{तर, } 100 : x \end{array}$$

उत्तर : श्रीयशला परताव्याचा दर 12.5% मिळाला.

उदा. (2) दर्शनी किंमत = 100 रुपये अधिमूल्य = 65 रुपये तर त्या शेअरचा बाजारभाव काढा.

उकल : बाजारभाव = दर्शनी किंमत + अधिमूल्य = 100 + 65 = 165 रुपये

∴ शेअरचा बाजारभाव 165 रुपये प्रतिशेअर

उदा. (3) खालील तक्ता योग्य संख्या किंवा शब्द लिहून पूर्ण करा.

उदा. क्र.	दर्शनी किंमत	मूल्यप्रकार	बाजारभाव
(i)	₹ 10	अधिमूल्य ₹ 7	
(ii)	₹ 25		₹ 16
(iii)		सममूल्य	₹ 5

उकल : (i) 10 + 7 = 17 रुपये, (ii) अवमूल्य 25 - 16 = 9 रुपये, (iii) 5 रुपये.

उदा. (4) नीलभाईने खालीलप्रमाणे शेअर्समध्ये गुंतवणूक केली, तर त्याने एकूण किती गुंतवणूक केली?

कंपनी A : 350 शेअर्स, दर्शनी किंमत = 10 रुपये प्रतिशेअर अधिमूल्य = 7 रुपये

कंपनी B : 2750 शेअर्स, दर्शनी किंमत = 5 रुपये बाजारभाव = 4 रुपये

कंपनी C : 50 शेअर्स, दर्शनी किंमत = 100 रुपये बाजारभाव = 150 रुपये

उकल : कंपनी A : अधिमूल्य = 7 रुपये म्हणून बाजारभाव = दर्शनी किंमत + अधिमूल्य

$$= 10 + 7 = 17 \text{ रुपये}$$

∴ कंपनी A मधील गुंतवणूक = शेअर्सची संख्या × बाजारभाव = 350 × 17 = 5950 रुपये

कंपनी B : दर्शनी किंमत = 5 रुपये, बाजारभाव = 4 रुपये

∴ कंपनी B मधील गुंतवणूक = शेअर्सची संख्या × बाजारभाव = 2750 × 4 = 11,000 रुपये

कंपनी C : दर्शनी किंमत = 100 रुपये, बाजारभाव = 150 रुपये

∴ कंपनी C मधील गुंतवणूक = शेअर्सची संख्या × बाजारभाव = 50 × 150 = 7500 रुपये

उत्तर : नीलभाईने तिन्ही कंपन्यांमध्ये केलेली एकूण गुंतवणूक = 5950 + 11000 + 7500

$$= 24,450 \text{ रुपये}$$

उदा. (5) स्मिताने 12,000 रुपये गुंतवून 10 रुपये दर्शनी किमतीचे शेअर्स 2 रुपये अधिमूल्याने घेतले, तर तिला किती शेअर्स मिळतील हे काढण्यासाठी खालील कृती पूर्ण करा.

उकल : दर्शनी किंमत = 10 रुपये, अधिमूल्य = 2 रुपये.

$$\therefore \text{बाजारभाव} = \text{दर्शनी किंमत} + \boxed{} = \boxed{} + \boxed{} = \boxed{}$$

$$\therefore \text{शेअर्सची संख्या} = \frac{\text{एकूण गुंतवणूक}}{\text{बाजारभाव}} = \frac{12000}{\boxed{}} = \boxed{} \text{ शेअर्स}$$

उत्तर : स्मिताला $\boxed{}$ शेअर्स मिळतील.

उदा. (6) 10 रुपये दर्शनी किमतीचे 50 शेअर्स 25 रुपये बाजारभावाने विकत घेतले. त्यांवर कंपनीने 30% लाभांश घोषित केला, तर (1) एकूण गुंतवणूक (2) मिळालेला लाभांश व (3) गुंतवणुकीवरील परताव्याचा दर काढा.

उकल : शेअरची दर्शनी किंमत = 10 रुपये बाजारभाव = 25 रुपये, शेअर्सची संख्या = 50.

∴ एकूण गुंतवणूक $25 \times 50 = 1250$ रुपये

लाभांश = $10 \times \frac{30}{100} = 3$ रुपये प्रतिशेअर

∴ 50 शेअरवरील एकूण लाभांश = $50 \times 3 = 150$ रुपये

∴ परताव्याचा दर = $\frac{\text{मिळालेला एकूण लाभांश}}{\text{एकूण गुंतवणूक}} \times 100$
 $= \frac{150}{1250} \times 100 = 12\%$

उत्तर : (1) एकूण गुंतवणूक 1250 रुपये (2) 50 शेअर्सवर मिळालेला लाभांश 150 रुपये

(3) गुंतवणुकीवर परताव्याचा दर 12%.

सरावसंच 4.3

1. पुढील तक्ता योग्य संख्या किंवा शब्द लिहून पूर्ण करा.

उदा. क्र.	दर्शनी किंमत	मूल्यप्रकार	बाजारभाव
(1)	100 रु.	सममूल्य	...
(2)	...	अधिमूल्य = 500 रु.	575 रु.
(3)	10 रु.	...	5 रु.

2. बाजारभाव 80 रुपये होता तेव्हा अमोलने 100 रुपये दर्शनी किमतीचे 50 शेअर्स विकत घेतले. त्यावर्षी कंपनीने 20% लाभांश दिला, तर गुंतवणुकीवर मिळालेला परताव्याचा दर काढा.

3. जोसेफ यांनी खालीलप्रमाणे शेअर्समध्ये गुंतवणूक केली, तर त्यांनी केलेली एकूण गुंतवणूक काढा.

कंपनी A : दर्शनी किंमत 2 रुपये आणि अधिमूल्य 18 रुपये असलेले 200 शेअर्स.

कंपनी B : बाजारभाव 500 रुपये असलेले 45 शेअर्स.

कंपनी C : बाजारभाव 10,540 रुपये असणारा 1 शेअर

4. श्रीमती देशपांडे यांनी 20,000 रुपये गुंतवून 5 रुपये दर्शनी किमतीचे शेअर्स 20 रुपये अधिमूल्य देऊन घेतले, तर त्यांना किती शेअर्स मिळतील ?

5. श्री. शांतिलाल यांनी 100 रुपये दर्शनी किमतीचे 150 शेअर्स 120 रुपये या बाजारभावाने खरेदी केले. नंतर 7% लाभांश कंपनीने दिला. गुंतवणुकीवरील परताव्याचा दर किती ?

6. खालीलपैकी कोणती गुंतवणूक फायदेशीर आहे? दोन्ही कंपनीच्या शेअर्सची दर्शनी किंमत समान आहे. कंपनी A साठी बाजारभाव 80 रुपये असून लाभांश 16% आणि कंपनी B साठी बाजारभाव 120 रुपये असून लाभांश 20% आहे.

ICT Tools or Links

कोणत्याही पाच कंपन्यांच्या शेअर्सची दर्शनी किंमत व बाजारभाव इंटरनेटवरून किंवा अन्य स्रोतांवरून शोधा व त्याचा जोडस्तंभालेख काढा व तुलना करा. (शक्य असल्यास ▲, ▼ असे दोन्ही प्रकारचे शेअर्स घ्या.)

जाणून घेऊया.

शेअर्सच्या खरेदी-विक्रीवर दलाली आणि कर (Brokerage and taxes on share trading)

दलाली (Brokerage) : शेअर्सची खरेदी-विक्री खाजगी रीतीने करता येत नाही. ती शेअरबाजारातील अधिकृत व्यक्ती किंवा संस्थांकडून केली जाते. त्यांना 'शेअर दलाल' (Share Broker) म्हणतात. दलालामार्फत शेअर्सची खरेदी करताना व विक्री करताना बाजारभावावर ज्या दराने दलाल रक्कम घेतो, तिला 'दलाली' म्हणतात. म्हणजे शेअर्स विकणारा व खरेदी करणारा दोघेही दलाली देतात.

उदा (1) समजा, 100 रु. दर्शनी किमतीच्या शेअरचा बाजारभाव 150 रुपये आहे. दलालीचा दर 0.5% आहे. असे 100 शेअर विकत घेताना किती रक्कम द्यावी लागेल? असे 100 शेअर विकले तर किती रक्कम मिळेल?

हे शेअर खरेदी करताना -

$$\begin{aligned}\text{एका शेअरची खरेदी किंमत} &= \text{बाजारभाव} + \text{दलाली} \\ &= 150 \text{ रुपये} + 150 \text{ रुपयांचे } 0.5\% = 150 + 0.75\end{aligned}$$

$$\therefore \text{एका शेअरची खरेदीची किंमत} = 150.75 \text{ रुपये}$$

असे 100 शेअर्स खरेदी केले तर एकूण गुंतवणूक $100 \times 150.75 = 15075$ रुपये यात 15000 रुपयांचे शेअर्स + 75 रुपये दलाली आहे.

हे शेअर विकताना -

$$\begin{aligned}\text{एका शेअरची विक्री किंमत} &= \text{बाजारभाव} - \text{दलाली} \\ &= 150 \text{ रुपये} - 150 \text{ रुपयांचे } 0.5\% = 150 - 0.75\end{aligned}$$

$$\therefore \text{एका शेअरची विक्री किंमत} = 149.25 \text{ रुपये}$$

$$\therefore 100 \text{ शेअर्सची विक्री किंमत} = 149.25 \times 100 = 14925 \text{ रुपये}$$

$$\therefore 100 \text{ शेअर्स विकले तर } 14925 \text{ रुपये मिळतील.}$$

हे लक्षात घ्या.

- दलाली नेहमी शेअर्सच्या बाजारभावावर आकारली जाते.
- शेअर खरेदी-विक्रीच्या विवरणात दलाली व कर धरून शेअरची किंमत ठरवली जाते.

उपक्रम I : तुमच्या भागातील शेअर दलाली सेवा देणाऱ्या व्यक्ती किंवा संस्थेची माहिती मिळवा व ते आकारत असलेल्या दलालीच्या दरांची माहिती घ्या व तुलना करा.

उपक्रम II : डी-मॅट खाते (Demat A/c) व ट्रेडिंग खात्याचे विवरणपत्र (स्टेटमेंट) मिळवा. त्यात कोणकोणत्या बाबींचा समावेश असतो त्याची माहिती नेटवरून/दलालाची भेट घेऊन/वडीलधाऱ्यांकडून मिळवा. मित्रांबरोबर चर्चा करा.

अधिक माहितीसाठी : प्रत्येक शेअर दलाल सेबी (SEBI - Securities and Exchange Board of India) कायदा 1992 अंतर्गत नोंदणीकृत असतो व त्यावर सेबी चे नियंत्रण असते.

शेअर्स, बाँड्स, म्युच्युअल फंड इत्यादींची नोंद ठेवण्यासाठी डी-मॅट खाते व त्यांची खरेदी-विक्री करण्यासाठी ट्रेडिंग खाते (Dematerialized Account, Trading Account) उघडणे आवश्यक असते. ही खाती बँकेत किंवा शेअर दलालाकडे उघडता येतात. DP म्हणजे Depository Participants म्हणतात. या DPs NSDL व CDSL या दोन Depositories च्या अधीन असतात. डी-मॅट खात्यात शेअर्सच्या खरेदी-विक्रीचा हिशोब ठेवला जातो. हे बँकेच्या खात्यासारखेच असते. विकलेले शेअर्स खर्चाच्या बाजूला (Debit) नोंदले जातात. खरेदी केलेले शेअर्स जमेच्या बाजूला (Credit) नोंदले जातात. त्याचे विवरणपत्र (statement) मागणी केल्यास मिळते. यासाठी ठरावीक शुल्क भरावे लागते. या खात्यात तुमचे शेअर्स इलेक्ट्रॉनिक फॉर्ममध्ये जमा राहतात. या दोन्ही खात्यांना तुमच्या बँकेचे सेव्हिंग खाते जोडावे लागते. शेअर्सच्या खरेदीच्या वेळी लागणारे पैसे गरजेनुसार त्यातून ट्रेडिंग खात्यात वर्ग करता येतात. तसेच विक्रीनंतर मिळालेले पैसे त्यात जमा होतात. शेअर दलाल व बँका या सर्व गोष्टींसाठी इच्छुक व्यक्तींना मार्गदर्शन करतात.

जाणून घेऊया.

दलालीवर वस्तू व सेवा कर (GST on brokerage services)

शेअर दलाल त्यांच्या खातेदारांच्या वतीने शेअर्सची खरेदी-विक्री करून देण्याची सेवा पुरवतात. दलाली सेवेवरील कराचा दर 18% आहे. त्याचा SAC क्रमांक शोधा.

टीप :- वस्तू व सेवा कराव्यतिरिक्त ग्राहकांच्या सुरक्षिततेसाठी शेअर्सच्या खरेदी-विक्रीवर आणखी काही अल्प दराचे कर आहेत. उदा.सिक्युरिटी ट्रॅन्झॅक्शन टॅक्स (STT), SEBI शुल्क, स्टॅंप ड्युटी इत्यादी. त्याचा

आपण येथे विचार करणार नाही. फक्त ब्रोकरेजवरील वस्तू सेवा कराचा विचार करणार आहोत.

उदा. (2) समजा, उदाहरण 1 नुसार, एका व्यक्तीने 15075 रु. शेअर्सच्या खरेदीसाठी दिले. या रकमेत 75 रुपये दलाली आहे, तर त्यांना 75 रुपयांवर 18% दराने किती कर द्यावा लागेल, तो काढा व त्याचे विवरणपत्र तयार करा.

$$\begin{aligned}\text{उकल : } 18\% \text{ दराने } 75 \text{ रुपयांवर GST} &= \frac{18}{100} \times 75 \\ &= 13.50 \text{ रुपये}\end{aligned}$$

शेअर खरेदीचे विवरणपत्र (B म्हणजे खरेदी केले.)

शेअर्सची संख्या	शेअर्सचा बाजारभाव	शेअर्सची दर्शनी किंमत	दलाली 0.5%	दलालीवर 9% CGST	दलालीवर 9% SGST	शेअर्सची एकूण खरेदी किंमत
100(B)	150 रुपये	15000 रुपये	75 रुपये	6.75 रुपये	6.75 रुपये	15088.50 रुपये

उदा. (3) बशीरखान यांनी 40 रु. बाजारभावाचे 100 शेअर्स खरेदी केले. दलालीचा दर 0.5% व दलालीवर वस्तू सेवा कराचा दर 18% आहे, तर त्यांना 100 शेअर्ससाठी एकूण खर्च किती करावा लागेल?

उकल : 100 शेअर्सची बाजारभावानुसार किंमत $40 \times 100 = 4000$ रुपये

$$\text{एका शेअरवरील दलाली} = \frac{0.5}{100} \times 40 = 0.20 \text{ रुपये}$$

$$\begin{aligned}\therefore \text{एका शेअरची खरेदी किंमत} &= \text{बाजारभाव} + \text{दलाली} \\ &= 40 + 0.20 = 40.20 \text{ रुपये}\end{aligned}$$

$$\therefore 100 \text{ शेअर्सची खरेदीची किंमत} = 40.20 \times 100 = 4020 \text{ रुपये}$$

$$100 \text{ शेअर्सवरील दलाली } 0.20 \times 100 = 20 \text{ रुपये}$$

$$\begin{aligned}\therefore \text{वस्तू सेवा कर} &= \frac{18}{100} \times 20 \\ &= 3.60 \text{ रुपये}\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\text{उत्तर : बशीरखान यांना } 100 \text{ शेअर्स खरेदीसाठी आलेला एकूण खर्च} \\ &= 4020 + 3.60 = 4023.60 \text{ रुपये}\end{aligned}$$

उदा. (4) पंकजरावांनी 1,25,295 रुपये गुंतवून 10 रुपये दर्शनी किमतीचे, बाजारभाव 125 रुपये असताना 100 शेअर विकत घेतले. या व्यवहारात दलालीचा दर 0.2% व दलालीवर 18% GST दिला, तर (1) किती शेअर्स विकत घेतले? (2) एकूण किती दलाली दिली? (3) या व्यवहारात वस्तू सेवा कर किती दिला?

उकल : गुंतवणूक = 1,25,295 रुपये, बाजारभाव = 125 रुपये, दलाली = 0.2%, कराचा दर = 18%.

$$\text{एका शेअरवर दलाली} = 125 \times \frac{0.2}{100} = 0.25 \text{ रुपये}$$

एका शेअरच्या दलालीवर कर = 0.25 चे 18% = 0.045 रुपये

∴ एका शेअरची खरेदीची किंमत = बाजारभाव + दलाली + कर

$$= 125 + 0.25 + 0.045 = 125.295 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{शेअर्सची संख्या} = \frac{125295}{125.295} = 1000$$

एकूण दलाली = प्रतिशेअर दलाली × शेअर्सची संख्या

$$\therefore = 0.25 \times 1000 = 250 \text{ रुपये}$$

$$\text{एकूण कर} = 1000 \times 0.045 = 45 \text{ रुपये}$$

उत्तर (1) 1000 शेअर्स विकत घेतले. (2) दलाली 250 रुपये दिली. (3) दलालीवर कर 45 रुपये दिला.

उदा. (5) नलिनीताईनी 10 रुपये दर्शनी किमतीच्या शेअरचा बाजारभाव 60 रुपये असताना 6024 रुपये गुंतवले. त्यावर 60% लाभांश मिळाल्यानंतर 50 रुपये बाजारभावाने सर्व शेअर्स विकून टाकले. प्रत्येक व्यवहारात 0.4% दलाली दिली. तर या व्यवहारात त्यांना झालेला नफा किंवा तोटा किती हे काढण्यासाठी खालील चौकटी भरा.

उकल : येथे कराचा दर दिलेला नाही म्हणून शेअर्सच्या खरेदी-विक्रीच्या वेळी कराचा विचार केलेला नाही.

10 रु. दर्शनी किमतीचा शेअर 60 रुपयांना खरेदी केला.

$$\text{प्रतिशेअर दलाली} = \frac{0.4}{100} \times 60 = \boxed{} \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{एका शेअरची किंमत} = 60 + 0.24 = \boxed{} \text{ रुपये}$$

$$\therefore 6024 \text{ रुपयांना } \frac{6024}{60.24} = 100 \text{ शेअर्स खरेदी केले.}$$

10 रुपये दर्शनी किमतीचे शेअर्स 50 रुपये बाजारभावाने विकले.

$$\therefore \text{प्रतिशेअर दलाली} = \frac{0.4}{100} \times 50 = 0.20 \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{एका शेअरची विक्री किंमत} = 50 - 0.20 = \boxed{} \text{ रुपये}$$

$$\therefore 100 \text{ शेअर्सची विक्री किंमत} = 100 \times 49.80 = \boxed{} \text{ रुपये}$$

लाभांश 60% मिळाला.

$$\therefore 1 \text{ शेअरवरील लाभांश} = \frac{60}{100} \times 10 = 6 \text{ रुपये}$$

$$\therefore 100 \text{ शेअरवरील लाभांश} = 6 \times 100 = \boxed{} \text{ रुपये}$$

$$\therefore \text{नलिनीताईना शेअर विक्रीचे व लाभांशाचे एकूण उत्पन्न} = \boxed{} + \boxed{} = 5580 \text{ रुपये}$$

परंतु नलिनीताईनी केलेली गुंतवणूक = 6024 रुपये होती.

$$\therefore \text{नलिनीताईना झालेला तोटा} = \boxed{} - \boxed{} = \boxed{} \text{ रुपये}$$

उत्तर : नलिनीताईना या खरेदी-विक्रीच्या व्यवहारात 444 रुपये तोटा झाला.

कृती : उदाहरण 5 मध्ये खरेदी- विक्रीच्या वेळी दलालीवरील कर 18% दराने दिला असेल तर तोटा किती होईल तो काढा. तुमचे उत्तर 451.92 रुपये येते का याचा पडताळा घ्या.

जाणून घेऊया.

म्युच्युअल फंड (Mutual Fund – MF)

शेअर्सचा अभ्यास करताना आपण पाहिले, की कंपनी स्थापन करण्यासाठी इच्छुक व्यक्ती एकत्र येतात आणि समाजाचा सहभाग घेऊन मोठे भांडवल उभे करतात. कंपनीची कामगिरी सरस ठरली तर या सर्व शेअरधारकांना त्याचा फायदा होतो. त्यांना लाभांश मिळतो. शेअर्सचे बाजारभाव वाढतात म्हणून लाभ होतो. कंपनीचे भांडवल वाढते. पर्यायाने देशाच्या प्रगतीला हातभार लागतो. थोडक्यात समाजशास्त्राचे तत्त्व आहे. ‘Together we can progress’, परंतु प्रत्येक नाण्याला दोन बाजू असतात. शेअर्समध्ये फायदा होण्याऐवजी कधी कधी तोटाही होऊ शकतो. हा तोटा कमी करता येईल का? गुंतवणूकदारासाठी ही जोखीम कमी करता येते का? होय. त्यासाठी आजकाल बहुतेक लोक म्युच्युअल फंडात गुंतवणूक करतात.

म्युच्युअल फंड म्हणजे अनेक गुंतवणूकदारांचे पैसे एकत्र गोळा करून उभी केलेली रक्कम. ती रक्कम एकाच प्रकारच्या शेअर्समध्ये न गुंतवता गुंतवणुकीच्या विविध प्रकारांत गुंतवली जाते म्हणजे जोखीम कमी होते व एकूण लाभांश सर्व गुंतवणूकदारांमध्ये विभागला जातो. म्युच्युअल फंडामध्ये गुंतवणूक कशी करावी? त्यात परतावा कसा मिळतो? किती कालावधीसाठी गुंतवणूक करावी? त्यातील विविध प्रकार कोणते? अशा अनेक प्रश्नांची सविस्तर उत्तरे आर्थिक सल्लागार देऊ शकतात.

Investments in Mutual Funds are subject to Market risks. Read all scheme related documents carefully. हे वाक्य तुम्ही बऱ्याचदा ऐकले असेल किंवा वाचले असेल. त्याचा अर्थ नीट समजून घ्या. क्वचित प्रसंगी म्युच्युअल फंडामध्ये केलेल्या गुंतवणुकीवर नफ्याऐवजी तोटा होतो आणि तो गुंतवणूकदारांना सोसावा लागतो.

म्युच्युअल फंड म्हणजे तज्ज्ञ व्यावसायिक लोकांद्वारे निर्माण करण्यात आलेली फंड योजना. या तज्ज्ञांना AMC म्हणजे ‘असेट मॅनेजमेंट कंपनी’ म्हणतात. ते बाजाराचा अंदाज घेऊन इच्छुक लोकांचे पैसे वेगवेगळ्या योजनांत [जसे, इक्विटी फंड (शेअर्स), डेब्ट फंड (डिबेंचर्स बाँड्स इत्यादी.) अथवा दोन्हींचा बॅलन्स फंड] गुंतवणूकदारांच्या सूचनेनुसार गुंतवतात.

आपण शेअरबाजारात पैसे गुंतवले की शेअर्स मिळतात, तसे म्युच्युअल फंडात पैसे गुंतवले की ‘युनिट्स’ मिळतात.

प्रति युनिट जो बाजारभाव असेल त्याला त्या युनिटचे नक्त मालमत्ता मूल्य (**Net asset value – NAV**) म्हणतात.

एका युनिटचे नक्त मूल्य × युनिट्सची संख्या = म्युच्युअल फंड योजनेचे एकूण गुंतवणूक मूल्य.

टीप : शेअर्सच्या भावाप्रमाणे म्युच्युअल फंडातील युनिट्सचे नक्तमूल्य पण सतत बदलत राहते. गरज असेल तेव्हा हे युनिट्स विकता येतात.

राष्ट्रीयकृत बँक असो वा भारतीय पोस्ट सेवा असो त्यातील गुंतवणूक ही जास्त सुरक्षित असते. मात्र या गुंतवणुकीतून मिळणारा परतावा सहसा महागाईचा योग्य सामना करण्यास अपुरा पडतो. हे लक्षात घेतले पाहिजे, की योग्य रीतीने गुंतवलेला पैसासुद्धा पैसा निर्माण करू शकतो. त्यासाठी हवे असते ते पैशांचे नियोजन म्हणजेच अर्थनियोजन. (Financial Planning)

सारासार विचार करता गुंतवणुकीचे योग्य वेळी योग्य निर्णय घेणे महत्त्वाचे असते. त्याचा नियमित अभ्यास करण्याची सवय असावी लागते.

नियमित आवर्ती गुंतवणूक योजना (SIP –Systematic Investment Plan)

समजा, आपल्याला म्युच्युअल फंडात एकदम मोठ्या रकमेची गुंतवणूक करणे शक्य नसेल, तर आपण छोट्या हप्त्यांत दरमहा गुंतवणूक करू शकतो. जसे किमान 500 रुपये दरमहासुद्धा म्युच्युअल फंडात गुंतवू शकतो. अशा प्रकारे नियमितरीत्या मासिक किंवा त्रैमासिक गुंतवणूक करता येते. या योजनेमुळे बचतीची शिस्त लागते व भविष्यातील आर्थिक उद्दिष्टे सहज गाठता येतात. ही योजनासुद्धा दीर्घ मुदतीसाठी फायदेशीर ठरू शकते. त्याचे कारण शेअर बाजारातील चढ-उताराचा या योजनेमधील गुंतवणुकीवर परिणाम कमी होतो. कमीत कमी 3 ते 5 वर्षे, शक्य असल्यास 10-15 वर्षांसाठी या योजनेत गुंतवणूक केल्यास उत्तम.

म्युच्युअल फंडाचे फायदे

- अनुभवी, तज्ज्ञ फंड मॅनेजर्स
- गुंतवणुकीत वैविध्य (diversifications of funds)
- पारदर्शकता - गुंतवणुकीत पुरेशी सुरक्षितता.
- तरलता - पाहिजे तेव्हा विक्रीची सोय.
- मर्यादित जोखीम
- अल्प व दीर्घ मुदतीचे फायदे मिळतात.
- काही ठरावीक फंडांतील (ELSS) मधील गुंतवणुकीवर आयकर कलम 80C खाली वजावट मिळते.

सोडवलेली उदाहरणे

उदा. (1) म्युच्युअल फंड योजनेचे बाजारमूल्य 200 कोटी रुपये असून कंपनीने 8 कोटी युनिट्स केली असतील, तर एका युनिटचे नक्त मालमत्ता मूल्य काढा.

उकल : एका युनिटचे नक्त मालमत्ता मूल्य = 200 कोटी रुपये / 8 कोटी युनिट्स = 25 रुपये प्रत्युनिट.

उदा. (2) उदा. 1 मधील कंपनीत समजा तुम्ही रु. 10,000 ची गुंतवणूक केली तर तुम्हांला किती युनिट्स मिळतील?

उकल : युनिट्सची संख्या = केलेली गुंतवणूक / एका युनिटचे नक्त मूल्य
= 10,000/25 = 400 युनिट्स मिळतील.

सरावसंच 4.4

- एका शेअरचा बाजारभाव 200 रुपये आहे. तो खरेदी करताना 0.3% दलाली दिली, तर या शेअरची खरेदीची किंमत किती ?
- एका शेअरचा बाजारभाव 1000 रुपये असताना तो शेअर विकला, व त्यावर 0.1% दलाली दिली, तर विक्रीनंतर मिळणारी रक्कम किती ?
- खालील शेअर खरेदी-विक्रीच्या विवरणपत्रातील रिकाम्या जागा भरा. (B - विकत घेतले, S - विकले)

शेअर्सची संख्या	शेअर्सचा बाजारभाव	शेअर्सची किंमत	दलालीचा दर 0.2%	दलालीवर CGST 9%	दलालीवर SGST 9%	शेअर्सची एकूण किंमत
100 B	45 रु.					
75 S	200 रु.					

- श्रीमती देसाई यांनी 100 रुपये दर्शनी किमतीचे शेअर्स, बाजारभाव 50 रुपये असताना विकले तेव्हा त्यांना 4988.20 रुपये मिळाले. दलालीचा दर 0.2% व दलालीवरील जीएसटीचा दर 18% आहे, तर त्यांनी किती शेअर्स विकले ते काढा.
- मिस्टर डीसोजा यांनी 50 रुपये दर्शनी किमतीचे 200 शेअर्स 100 रुपये अधिमूल्यावर खरेदी केले. त्यावर कंपनीने 50% लाभांश दिला. लाभांश मिळाल्यावर त्यातील 100 शेअर्स 10 रुपये अवमूल्याने विकले व उरलेले शेअर्स 75 रुपये अधिमूल्याने विकले. प्रत्येक व्यवहारात 20 रुपये दलाली दिली, तर त्यांना या व्यवहारात नफा झाला का तोटा ? किती रुपये ?

संकीर्ण प्रश्नसंग्रह 4 A

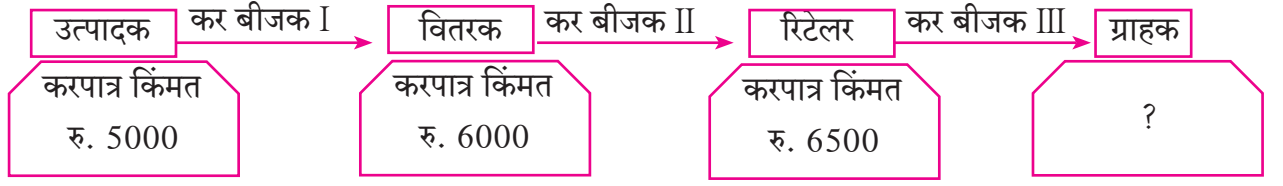
- खालील प्रश्नांसाठी उत्तराचा अचूक पर्याय निवडा.
 - जीवनावश्यक वस्तूंवरील वस्तू व सेवा कराचा दर . . . आहे.
(A) 5% (B) 12% (C) 0% (D) 18%
 - एकाच राज्यातील व्यापारात केंद्र शासनाकडून . . . आकारला जातो.
(A) IGST (B) CGST (C) SGST (D) UTGST
 - आपल्या देशात . . . या तारखेपासून वस्तू व सेवा कर ही करप्रणाली अमलात आली.
(A) 31 मार्च 2017 (B) 1 एप्रिल 2017
(C) 1 जानेवारी 2017 (D) 1 जुलै 2017
 - स्टीलच्या भांड्यांवरील वस्तू व सेवा कराचा दर 18% आहे, तर त्यांवर राज्य वस्तू सेवा कराचा दर . . . आकारण्यात येतो.
(A) 18% (B) 9% (C) 36% (D) 0.9%
 - GSTIN मध्ये एकूण . . . अंकाक्षरे असतात.
(A) 15 (B) 10 (C) 16 (D) 9

(6) जेव्हा एखादा नोंदणीकृत व्यापारी दुसऱ्या नोंदणीकृत व्यापाऱ्यास वस्तू विकतो तेव्हा त्याला GST अंतर्गत व्यवहार म्हणतात.

(A) BB (B) B2B (C) BC (D) B2C

2. 25,000 रुपये किमतीच्या एका वस्तूवर व्यापाऱ्याने 10% सूट देऊन उरलेल्या रकमेवर 28% GST आकारला. तर एकूण बिल किती रुपयांचे असेल? त्यात CGST व SGST शीर्षकाखाली किती रक्कम असायला हवी?
3. एका तयार कपड्यांच्या दुकानात 1000 रुपये किमतीच्या ड्रेसवर 5% सूट देऊन उरलेल्या रकमेवर 5% GST लावून तो विकला, तर तो ग्राहकाला किती रुपयांना पडेल?
4. सुरत, गुजरातमधील एका व्यापाऱ्याने 2.5 लाख करपात्र किमतीचे सुती कपडे राजकोट, गुजरात येथील व्यापाऱ्याला विकले, तर या व्यवहारात राजकोटमधील व्यापाऱ्याला 5% दराने किती रुपये जीएसटी द्यावा लागेल?
5. श्रीमती मल्होत्रा यांनी 85,000 रुपये करपात्र किमतीचे सोलार ऊर्जा संच विकत घेतले व 90,000 रुपयांना विकले. वस्तू व सेवा कराचा दर 5% असल्यास त्यांना या व्यवहारात किती रुपयांची वजावट (ITC) व किती रुपये कर भरावा लागेल?
6. Z-सिक््युरिटी सर्व्हिसेस देणाऱ्या कंपनीने 64,500 रुपये करपात्र किमतीची सेवा पुरवली. वस्तू सेवा कराचा दर 18% आहे. या सिक््युरिटी सर्व्हिसेस पुरवण्यासाठी कंपनीने लॉन्ड्री सर्व्हिसेस व युनिफॉर्मस् इत्यादी बाबींवर एकूण 1550 रुपये वस्तू सेवा कर भरला आहे, तर या कंपनीचा (इनपुट टॅक्स क्रेडिट) ITC किती? त्यावरून देय सीजीएसटी व देय एसजीएसटी काढा.
7. एका व्यापाऱ्याने पोलीस नियंत्रण कक्षासाठी वस्तू सेवा करासह 84,000 रुपये किमतीचे वॉकीटॉकी संच पुरवले. वस्तू सेवा कराचा दर 12% असल्यास त्याने आकारलेल्या करातील केंद्रीय जीएसटी व राज्य जीएसटी काढा. वॉकीटॉकी संचांची करपात्र किंमत काढा.
- 8.* एका ठोक व्यापाऱ्याने 1,50,000 रुपये करपात्र किमतीचे विद्युत साहित्य खरेदी केले. ते सर्व साहित्य किरकोळ व्यापाऱ्यास 1,80,000 रुपये करपात्र किमतीला विकले. किरकोळ व्यापाऱ्याने ते सर्व साहित्य ग्राहकाला 2,20,000 रुपये करपात्र किमतीला विकले, तर 18% दराने (1) ठोक व किरकोळ विक्रीच्या करबीजकांतील करांची आकारणी करा. (2) ठोक व्यापाऱ्याचा तसेच किरकोळ व्यापाऱ्याचा देय सीजीएसटी व देय एसजीएसटी काढा.
- 9.* अण्णा पाटील (ठाणे, महाराष्ट्र) यांनी 14,000 रु. करपात्र किमतीचा एक व्हॅक्युम क्लीनर वसई (मुंबई) येथील एका व्यापाऱ्यास 28% GST दराने विकला. वसईतील व्यापाऱ्याने ग्राहकास तो व्हॅक्युम क्लीनर 16,800 रु. करपात्र किमतीस विकला. तर या व्यवहारातील खालील किमती काढा.
 - (1) अण्णा पाटलांनी दिलेल्या कर बीजकातील केंद्राचा व राज्याचा कर किती रुपये दाखवला असेल?
 - (2) वसईच्या व्यापाऱ्याने ग्राहकास केंद्राचा व राज्याचा किती कर आकारला असेल?
 - (3) वसईच्या व्यापाऱ्यासाठी शासनाकडे करभरणा करताना केंद्राचा देय कर व राज्याचा देय कर किती येईल ते काढा.

10. खालील एका वस्तूच्या वितरण व्यवसाय साखळीतील कर बीजक A, B, C मधील वस्तू व सेवा कराच्या आकारणीचे गणन करा. GST दर 12% आहे.

- (1) उत्पादकाने, वितरकाने व किरकोळ व्यापाऱ्याने (रिटेलरने) शासनाकडे किती रुपये वस्तू व सेवा कर कोणत्या शीर्षकाखाली भरला हे दाखवणारे विवरणपत्रक तयार करा.
- (2) अंततः ग्राहकास ती वस्तू किती रुपयांना पडेल?
- (3) या साखळीतील B2B व B2C बीजके कोणती ते लिहा.

संकीर्ण प्रश्नसंग्रह 4 B

1. खालील प्रत्येक प्रश्नासाठी अचूक पर्याय निवडा.

- (1) दर्शनी किंमत 100 रुपये असलेल्या शेअरचा बाजारभाव 75 रुपये आहे. तर खालीलपैकी कोणते वाक्य योग्य आहे?
 - (A) हा शेअर 175 रुपये अधिमूल्यावर आहे.
 - (B) हा शेअर 25 रुपये अवमूल्यावर आहे.
 - (C) हा शेअर 25 रुपये अधिमूल्यावर आहे.
 - (D) हा शेअर 75 अवमूल्यावर आहे.
- (2) 50% लाभांश घोषित केलेल्या कंपनीच्या 10 रुपये दर्शनी किमतीच्या एका शेअरवर किती लाभांश मिळेल?
 - (A) 50 रुपये
 - (B) 5 रुपये
 - (C) 500 रुपये
 - (D) 100 रुपये
- (3) एका म्युच्युअल फंडाचे एका युनिटचे नक्त मूल्य 10.65 रुपये असेल तर 500 युनिट्सच्या खरेदीसाठी लागणारी रक्कम किती रुपये असेल?
 - (A) 5325
 - (B) 5235
 - (C) 532500
 - (D) 53250
- (4) दलालीवर वस्तू व सेवा कराचा दर . . . आहे.
 - (A) 5%
 - (B) 12%
 - (C) 18%
 - (D) 28%
- (5) शेअर्स विकत घेताना एका शेअरची किंमत काढण्यासाठी बाजारभाव, दलाली व GST यांची
 - (A) बेरीज करावी लागते.
 - (B) वजाबाकी करावी लागते.
 - (C) गुणाकार करावा लागतो.
 - (D) भागाकार करावा लागतो.

2. 100 रुपये दर्शनी किमतीचा शेअर 30 रुपये अधिमूल्यावर खरेदी केला. दलालीचा दर 0.3% आहे, तर एका शेअरची खरेदीची किंमत काढा.

3. प्रशांतने 100 रुपये दर्शनी किमतीचे 50 शेअर 180 रुपये बाजारभावाने खरेदी केले. त्यावर कंपनीने 40% लाभांश दिला, तर प्रशांतच्या गुंतवणुकीवरील परताव्याचा दर काढा.
4. जर 100 रुपये दर्शनी किमतीचे 300 शेअर्स 30 रुपये अवमूल्यावर विकले, तर किती रुपये मिळतील?
5. 100 दर्शनी किमतीच्या व 120 रुपये बाजारभावाच्या शेअर्समध्ये 60,000 रुपये गुंतवले, तर किती शेअर्स मिळतील?
6. श्रीमती मीता अग्रवाल यांनी 100 रुपये बाजारभावाने 10,200 रुपयांचे शेअर्स खरेदी केले. त्यांपैकी 60 शेअर्स 125 रुपये बाजारभावाने विकले व उरलेले शेअर्स 90 रुपये बाजारभावाने विकले. प्रत्येक वेळी दलाली 0.1% दराने दिली, तर या व्यवहारात त्यांना फायदा झाला की तोटा? किती रुपये?
7. शेअर बाजारात 100 रुपये दर्शनी किमतीचे दोन कंपन्यांचे शेअर्स खालीलप्रमाणे बाजारभाव व लाभांशाच्या दराने आहेत, तर कोणत्या कंपनीतील गुंतवणूक फायदेशीर होईल हे सकारण लिहा.
(1) कंपनी A - 132 रुपये 12% (2) कंपनी B - 144 रुपये 16%
- ★ 8. श्री.आदित्य संघवी यांनी 100 रुपये दर्शनी किमतीचे शेअर्स 50 रुपये बाजारभाव असताना 50118 रुपये गुंतवून खरेदी केले. या व्यवहारात त्यांनी 0.2% दलाली दिली. दलालीवर 18% दराने GST दिला, तर त्यांना 50118 रुपयांत किती शेअर्स मिळतील?
- ★ 9. श्री. बाटलीवाला यांनी एका दिवसात एकूण 30,350 रुपये किमतीच्या शेअर्सची विक्री केली व 69,650 रुपये किमतीच्या शेअर्सची खरेदी केली. त्या दिवशीच्या एकूण खरेदी-विक्रीवर 0.1% दराने दलाली व दलालीवर 18% वस्तू व सेवा कर दिला. तर या व्यवहारात दलाली आणि वस्तू व सेवा करावरील एकूण खर्च काढा.
- ★ 10. श्रीमती अरुणा ठक्कर यांनी एका कंपनीचे 100 रुपये दर्शनी किमतीचे 100 शेअर्स 1200 रुपये बाजारभावाने विकत घेतले. प्रतिशेअर 0.3% दलाली व दलालीवर 18% GST दिला, तर
(1) शेअर्ससाठी एकूण गुंतवणूक किती रुपये केली? (2) गुंतवणुकीवर दलाली किती दिली?
(3) दलालीवरील जीएसटी काढा.
(4) 100 शेअर्ससाठी एकूण किती रुपये खर्च झाले?
- ★ 11. श्रीमती अनघा दोशी यांनी 100 रुपये दर्शनी किमतीचे 660 रुपये बाजारभावाचे 22 शेअर्स घेतले. तर त्यांनी एकूण किती रुपये गुंतवणूक केली? त्या शेअर्सवरती 20% लाभांश घेतल्यावर 650 रुपये बाजारभावाने ते विकले. प्रत्येक व्यवहारात 0.1% दलाली दिली, तर या व्यवहारांत त्यांना किती टक्के नफा किंवा तोटा झाला तो काढा. (उत्तर जवळच्या पूर्णांकात लिहा.)

□□□